

303034

A CSANÁDMEGYEI
RÉGÉSZETI ÉS TÖRTÉNELMI TÁRSULAT
ÉVKÖNYVE

1889/90

SZERKESZTI

CZINKOTSZKY MÁRTON

TÁRSULATI FŐTITKÁR

ELSŐ KÖTET.

BUDAPEST

HORNYÁNSZKY VIKTOR KÖNYVNYOMDÁJA.

1890.

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

A CSANÁDMEGYEI
RÉGÉSZETI ÉS TÖRTÉNELMI TÁRSULAT
ÉVKÖNYVE

1889 90

SZERKESZTI

CZINKOTSZKY MÁRTON

TÁRSULATI FŐITKÁR

ELSŐ KÖTET.

BUDAPEST

HORNÝÁNSZKY VIKTOR KÖNYVNYOMDÁJA.

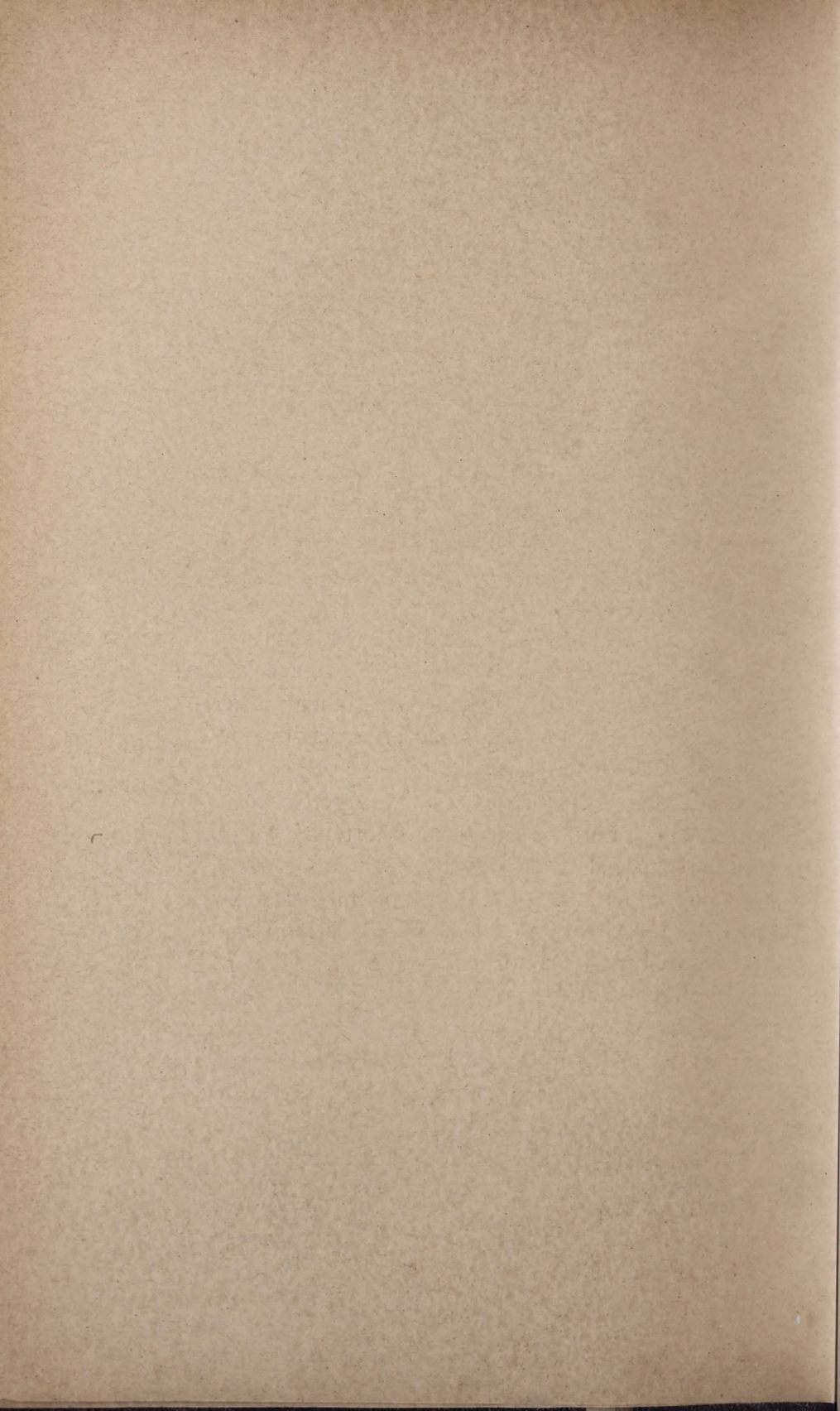
1890.

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

I.

IRODALMI DOLGOZATOK.

CSANÁDMEGYEI TÖRTÉNELMI S RÉGÉSZETI TÁRSULAT KELETKEZÉSE.

«Ki multjára érzéketlen, jobb jövőre érdemetlen.» Lugossy ezen szavainak igazságát vármegyénk intéző körei, különösen annak nagyérdemű, minden nemesebb célért lelkesülő főispánja, méltóságos Lonovics József úr átérezvén, azon kezdének gondolkozni, hogyan lehetne ezen, az első magyar király által alapított Csanád vármegyének multját felderíteni, történetét hiteles adatok alapján, oknyomozólag, történeti ítézzettel megírni, hogy annak idején vármegyénk Magyarországnak ezeréves független államiságának nagy ünnepén irodalmi s történeti becszel bíró művel foglalhasson helyet a többi ünneplő vármegyék sorában. Szép feladat, de a mily szép, kivitele oly nehéz. Nehézségekkel jár ez, különösen az Alföld ezen vidékén, hol 1241-ik évben a tatárok, majd a későbbi időkben a törökök dúltak s pusztítottak. Elpusztították e megyékben talált, kincseket érő könyv- s levéltárakat is. Említsem-e az 1514-iki Dózsa György-féle parasztlázadást, mely különösen megyénk terén dúlt és rombolt. A kül- és belelenség oly rést ütött tehát a levéltárak elpusztítása által egyes megyék százados történetén, hogy az alföldi

megyék történetét csak a felvidéki s külföldi levéltárak kutatása s felhasználása által lehet megírni.

Hogy ezen nehéz feladat Csanád vármegyére nézve némileg megoldható legyen, Lonovics József főispán vállvetett munkát hozott javaslatba. Privátim és egyes értekezleteken a megye értelmiségét buzdította, hogy társulati úton, vállat a vállhoz vetve oldjuk meg a nagy feladatot. Alakítsunk történelmi s régészeti társulatot, a melynek célja lenne Csanád vármegye megírására szolgáló adatok gyűjtése, a megyében létező ő-, ó- és középkori régiségeknek s történelmi emlékeknek felkutatása, azoknak adományozás, esetleg vétel útján való összegyűjtése, illetve az elpusztulástól megóvása, alkalmas helyen tanulmányi ásatások eszközlése és mindezen működés eredményének egy Makón létesítendő állandó megyei régiségtárban összpontosítása. Értekezletek s felolvasások által a régészet iránti érdeklődésnek a közönségben felébresztése és a régészeti s történet-tudományi ismeretek terjesztése.

A mint az eredmény mutatja, látjuk, hogy a mag nem hullott rossz földbe, mert már 1885-ik évben nov. 11-én 7 alapító s 127 rendes taggal alakuló közgyűlést lehetett összehívni Lonovics József főispán ideiglenes elnöklete mellett. A mit eddig egyes bizalmasabb értekezleteken tett, most e közgyűlésen emelte fel lelkesítő szavát, hol is a fent elzett pontok egyhangúlag elfogadtattak. «Innenonnan majdnem egy éve lesz annak — úgymond az elnök — midőn élénk eszmecserét folytattunk az iránt, vajjon mit kellene tenni, hogy a zsibbadtságban szenvedő társadalmi életünket felvillanyozva új

életre keltsük és véget vessünk azon fatális keleti indolentiának, mely minden nemesebb tevékenykedést és felbuzdulást perhorreskálva, az édes semmitetés puha párnáin szunnyadja dicstelen álmát. Az akkor itt egybegyűltek élénken érezték, a mit talán még ma is élénken érezünk, miszerint tökéletesen igaza volt a halhatatlan emlékü legnagyobb magyar, gróf Széchenyi Istvánnak, midőn szellemi és anyagi haladásunkat nem egyedül a törvény rideg parancsaitól várta, hanem leginkább társadalmi és socialis úton vélte elérhetőni. És miért? nézetem szerint és valószínűleg azért, mert míg a törvény nem kér és nem követel lelkesedést senkitől, megelégedvén a rideg és vak engedelmességgel, addig a socialis téren egy közhasznú czél érdekében csoportosultak egész odaadással, lelkesültséggel és szeretettel csüggnék saját alkotásukon és azt nemcsak az anyai szeretet melegével ápolják és fejlesztik, de valódi ifjui hévvel és lelkesedéssel karolván fel, a felvirágzás magasságáig emelik. Az akkor itt jelen voltak kivánságára amaz értekezleten én elnökölvén (bizony nem érdemeim, sem nem méltóságom, de talán leginkább azon szeretetnél fogva, melylyel önök már eredeti jelentéktelenségemben elhalmoztak) előterjesztettem mindazt, a mit úgy szeretett megyénk, valamint annak székvárosa érdekében is tennünk lehetne vagy kellene. És önök kétségkívül még emlékezni fognak rá, miszerint nemcsak egyértelműleg és egyhangúlag de valódi lelkesedéssel kiáltották ki, miszerint a haza és megyénk, sőt mindkettő nagy és fényes multja iránti szeretetünk és hűségünk maradandó jeléül a «Csanádmegyei történelmi és régészeti tár-

sulatot» akarják és kívánják megalkotni. Azóta hosszabb idő mult el, és ha talán ez némi mulasztás lett volna részünkről, de másfelől az módot és alkalmat adott az értekezleten jelenvoltak mindenikének, hogy legyen apostola és missionarius a igének, hogy gyűjtsenek híveket és igyekezzenek annak üdvös, hasznos és hazafias jelentőségét még azokkal is megértetni, a kik vagy azért nem lelkesülnek, mert blazirtak, vagy egyáltalán lelkesülni nem képesek. Elérkezett tehát az ideje annak, hogy a mi akkor még mint csalóka remény és egy sóhajban kezdődő és elenyésző óhajtás volt, végre kibontakozzék a bizonytalanság ködhomályából, és testté váljék azon ige, a melyért önök már egyszer oly fennen lelkesedtek. Mert fájdalom, nagyon is igaz, és igen ráillik a mostani Csanádmegyére, a mit koszorús költőnk a hazáról oly szépen zeng:

«Mégfogyva bár, de törve nem
Él nemzet e hazán.»

Szeretett megyénk is megfogyva bár ősi nagyságában és egykori hatalmas birtokosai nagy számában, de azért, ugy-e uraim, jelen kicsinységében is épen oly kegyelettel és szeretettel csüggünk azon s épen oly odaadással és lelkesedéssel karoljuk fel annak mind szellemi, mind anyagi felvirágzására szolgáló eszközöket, ép úgy tudunk annak érdekeiért sorompóba lépni, mint a nagynevű ősök azt az egykori nagy megyéért minden alkalommal tették. Avagy az anya, ha a balsors elragadta is gyermekei nagy részét, nem fogja-e annál forróbb szeretettel, önfeláldozó odaadással ápolni és gondozni azokat, a kiket

a gondviselés még megtartott számára? Ugy mi is habár kesergünk, mint Marius az egykori Karthago romjain, de azért, minél kisebb a mi szűkebb hazánk, annál nagyobb az iránta való szeretetünk és áldozatkészségünk; mi hiszszük és valljuk, hogy igaza volt azon spartabeli anyának, ki fiának a hazaszeretetet ezen szavakkal kötötte szívére: Spartam nactus es, ipsam cole. Nagy és nehéz, de igen szép tehát a föladat, melyet alakuló társulatunk maga elé tűzött, de a siker malasztja nem szokott elmaradni ott, a hol az illetőkben megvan nem csak a tehetség és akarat, de az elhatározás is, feladatunknak megfelelni. A gondviselés áldása és kegyelme kísérje tehát önöket nagy feladatuk buzgó és lankadatlan teljesítésében. Az igaz, hogy kivált nekünk, kik már élünk alkonyán állunk csak az úttörők nehéz és többnyire háládatlan szerepe szokott osztályrészül jutni, de ez se ne aggaszson, se ne csökkentse, hanem inkább fokozza tevékenységünket, hogy így az ügyet, mely körül ma mindnyájan oly lelkesedéssel és egyetértéssel csoportosulunk, diadalra és virágzásra juttassuk. Mert valóban megérdemli az a fáradozást, az arcz verejtékét, ha sikerül a nagy ősök kis unokáinak az enyészettől megmenteni a megyében elszórva létező ős-, ó- és középkori alkotásokat és történelmi emlékeket, ha sikerül azokat adományozás, vagy vétel útján összegyűjteni és az elpusztulástól megóvni. Az ő erényeik és nagyságuk fénye világítsa meg tehát előttünk az utat, melyre léptünk, hogy okuljunk és kerüljük az ő hibáikat, de hontartó és védő vitézségük és bölcseségük követésére gyuladjunk.»

Elnöklő főispán ezen lelkes szavai után a közgyűlést megnyitván, Lonovics Sándor ideiglenes titkár a dr. Kún László elnöklete alatt Kemény Mihály, Szél Ákos, Szöllősy Antal, Bánffy Gyula, Szentes Vidor és Lonovics Sándor tagokból álló küldöttség által összeállított alapszabályokat bemutatja. A felolvasott alapszabályok azon változtatással, hogy egy titkár helyett két titkár választassék, egész terjedelmükben elfogadtattak s jóváhagyás végett a nmélt. m. kir. belügyministeriumhoz fölterjesztetni határozattak. Nem lévén még megerősítve az alapszabályok, az alakuló közgyűlés tisztviselők választásához nem fogott, csupán dr. Kún László apát-plebános kéretett fel, hogy a begyűlt pénzeket, míg a társulat végleg megalakul, átvegye, s azokat takarékpénztárilag kezelni sziveskedjék.

Az 1886-ik év január 17-én 361. sz. a. kelt alispáni jelentéssel az alapszabálytervezet fölterjesztvén, ugyanazon év okt. 15-én 57,209/VII. sz. a. a m. kir. belügyministeriumtól válasz érkezett s az alapszabályokra a következő észrevételek tétettek: Az alapszabálytervezetben meghatározandó *a*) választmányi gyűlések érvényes határozatai hozatalánál szükséges tagszám s szavazatarány; továbbá úgy a köz-, mint a választmányi gyűléseken vezetendő jegyzőkönyv hitelesítés-módja; *b*) a társulati tagok jogai, *c*) társulati tagság megszűnésének esetei s feltételei. Az 5. §. ezen pontja: «könyv és gyűjteményekre felügyel» ilyképen alakítandó át: «a megszerzett könyveket, okmányokat és régiségeket rendes lajstromokba vezeti, azokra felügyel, és a gyarapodásról minden évben jelentést tesz az egyesület

rendes közgyűlésének s a jelentés egy példányát a magyar nemzeti múzeum igazgatóságához juttatja.» Az alapszabálytervezetben intézkedés teendő az iránt, hogy a társulat feloszlása esetén annak vagyona kire száll? Külföldi egyének csakis a kir. belügy-ministerium előleges beleegyezése mellett választhatók a társulat tiszteletbeli tagjaivá. Mindazon esetleg hozandó közgyűlési határozatok, melyek az alapszabályok megváltoztatását, az egyesület feloszlását s ez esetben vagyonának hova fordítását czélozzák, foganatosítás előtt a kir. belügyministeriumhoz felterjesztendők.

A belügyministerium ezen észrevételei értelmében az alapszabálytervezet átdolgoztatván, dr. Mesko Sándor alispán úrnak ajánlásával újból felterjesztetett.

Végre 1889-ik év jún. 29-én az alapszabályok 42,804. sz. a. belügyministeri helybenhagyó záradékkal elláttattak.

Ezt örömmel tudomásul véve, Lonovics József főispán ugyanazon év aug. 12-re új alakuló közgyűlésre hívja össze Csanádmegyének ezen társulatba lépni óhajtó érdemes polgárait. Hol is az ideiglenes elnök jelezvén az egylet célját, kitartó tevékenységre, buzgóságra kérte az egybegyűlt tagokat.

A közgyűlés hálás köszönetet mondva az ideiglenes elnök kezdeményezése, s ez ügy eddigi buzgó vezetéseért, a történelmi s régészeti társulatot 7 alapító s 165 rendes taggal végleg megalakultnak nyilvánítja. Megejtetvén a tisztválasztás, elnöknek egyhangúlag Lonovics József főispán választatott, alelnöknek Szél Ákos országgyűlési képviselő, titkárnak Czinkotszky Márton csanád-

alberti ev. lelkész, másodtitkárnak dr. Kemény Zoltán kir. járásbirósági aljegyző, ügyésznek dr. Dózsa Sámuel, pénztárossá Balku Gyula megyei árv. pénztáros, igazgató választmányi tagoknak: dr. Kún László, dr. Mesko Sándor, Kis Lajos, Major Miklós, Kemény Mihály, Szöllősy Antal, Juhász György esperes, Molnár Albert, Csukássy Mór, Justh Gyula, Koren Pál, Szeberényi Andor. A társulat tisztviselői azóta az alapszabályadta jogaikat érvényesítik s kötelességeiket lehetőleg hiven teljesítik.

Ime, ezek azon főbb mozzanatok, melyeket társulatunk keletkezésének történetében megemlítésre méltóknak találtam. Bezárom soraimat tisztelt elnökünk eme szavaival: «vajha társulatunk minden tagjában meg lenne az a bizonyos intenzív tűz és odaadás, akkor a siker el nem marad. Vajha tűzünk nem lobbanna el, mint a szalma, mely hamar elég s a kevés meleg után nem marad csak sok pernye. Nekünk azonban remélnünk kell a legjobbat, félnünk a legrosszabbtól s mégis úgy dolgoznunk, mintha örökké élnénk.» Igen kívánatos, hogy nagyérdemű elnökünknek ezen nyilatkozata olaj lenne a buzgóság tüzére, hogy Csanád vármegyénk, ezen szűkebb hazánk büszkén tekinthessen tevékeny, életképes társulatunkra s örömmel győződjék meg arról, hogy ezen aranykalászszal ékes rónaságon nem csak anyagi, de szellemi termés is van, hogy polgárai szellemi tőkével is rendelkeznek, s ezt ott, a hol a vármegye java, becsülete kívánja, értékesíteni tudják is, akarják is! Ugy legyen.

CZINKOTSZKY MÁRTON.

MAKÓ MULTJA.

BIZONYOS fokú szorongással kezdek azon bizalomról tanúskodó, de reám aggályos és el nem odázhatott, kötelesség teljesítéséhez, melyet társulatunk főtitkárának sejtelme és javallata folytán, a választmány szabadkozásom daczára vállaimra rakott, hogy t. i. társulatunk ezen első közgyűlésén városunknak, Makónak multjáról fölolvastatartsak. Nagyon is indokolt volt részemről e szabadkozás; mert én helyzetemnél fogva nagy és nevezetes multú városunk életére vonatkozó, a múzeumi, akadémiái és országos levéltárakban, s ezeken kívül különösen Felső-Magyarország különböző levéltáiraiban és hiteles helyeken, káptalanok és conventeknél elszórva található adatok fölbuvárlására, sem idővel sem anyagi erővel nem rendelkezhettem, városunk történetét pedig sem megyénk, sem városunk, sem helyi egyházaink levéltári adataiból — lévén mindezek nagyon új keletűek — megismerni s megírni nem lehet; és az általam ismert, s nagyon is kevés adatokra gondolva elismerem és bevallom, hogy városunk történetének részletes és kimerítő ismeretéről csaknem oly távol vagyok — mint Makó Jeruzsálemtől.

Igaz és ezt beismerem, hogy társulatunk főtitkára maga is megszánni látszik engem, midőn hozám adott becses levelében örömét fejezi ki a felett, hogy hajlott korom daczára e megbizatas teljesítésére vállalkoztam.

Köszönöm részvétteljes érzelmeit; s óhajtásom az, hogy midőn teszem a mit tehetek, és hézagoss tudásom adataival beszámolok: felolvasásom meghallása után ne legyen oka hasonló érzelem nyilváníthatására.

Makó új város; most van új életének 191-ik esztendejében. A régi Makó, a nagy, terjedelmes, mondhatnánk gazdag Makó, mely míg a török pogány ellenség el nem borítá Magyarországot szinét, régi királyunk ő Felsege országunk mellett felkelő hadai közé 75 lovas huszárt állított,¹ 1686-ban Buda bevétele után a visszavonuló ellenség dühének áldozatául esett s a földdel egyenlővé tétetett. Lakói az ország különböző részeibe elszéledtek. A mostani Makót 1699-ik évben kezdték a meg- és visszaszállók megülni.²

Makó. Hol vette magát e név? E kérdésre kell előbb is megfelelnünk. Volt idő — nem oly régen — midőn még a tudós elmék is hajlandók voltak az idétlen nemzeti büszkeség táplálására, s nagy erőködéssel, de egyszersmind a történeti bírálat mellőzésével készek voltak arra — mi mint elménczkedés, tréfának beválik — hogy nemzetük származását, tudományos apparatus alkalmazásával,

¹ Makó város levéltára.

² U. o.

de az igaz tudomány rovására, a paradicsomig felvigyük. S e törekvés hazánkban, a magyar és szláv elem tudósai közt tett hódítást; egyik Adámban magyar, másik szláv embert fedezett volt föl.

E korból származott s e törekvés bizonyága az, hogy Makó nevét szláv származásúnak vélelmezi egy tudós, midőn így ír:

«Quo sonat ore Tokay, Zemplin, Szegedin, Debrecinque.
Aut Arad aut Makó cognita Slavus habet.»¹

Nem értem a szláv nyelvet.

E vélelem birálatába tehát nem bocsátkozhatom. De e nézetet, alábbiak szerint, el nem fogadom; nem azért csak, mert nem érthetek egyet azon túlhajtott törekvéssel, mely minden magyarországi helynevet megszlávósítani akar, hanem azért is, mert a szláv nyelvet bíró ismerőseim megkérdezése után e fenhangú állításnak semmi támpontjára nem találhattam.

Más vélelem Makó nevét a görög mache=harcz és machomaj=harczoló szóból származtatja; azon nézetből, hogy városunk e névvel még a görög nyelv és uralom itteni virágzása korában neveztetetett el, tekintettel azon csatákra, miket itt vagy magok a görögök vagy valamely fegyvertársaik a Gothok, Gepidák, Hunnok vagy Avarokkal folytattak, — hogy pedig városunk nevéből a *h* betű elidélva lett, és nem Makhónak, hanem Makónak

¹ Felső-magyarországi Minerva. 1835. II. k. 247. I. Palma, quam Dugonics, similesque Magyari, Slaviae eriperé tentarunt, vindicata. Rohonyi glozsani ev. Ielkésztől.

hívják, azt azon szavak például felhozásával kívánja igazolni, melyekből a *h* betű szintén kihalt, melyeknek a Krisztus és krónika szók. E vélelem sem állja ki a bírálatot.¹

Minden bizonynyal és czáfolhatlanúl városunk neve, az ezt birtokló ősrégi Makó-család nevéből származik. Ősréginek nevezem és pedig méltán e családot, mert ez a Csanád nemzetségből származik s mert a Makó szó értelme a magyar nyelvből kivált. Nem keresem e névnek zsidó és cháldeai nyelvben fenmaradt értelmét, mely annyit jelentene: célját érte, örült, tapsolt;² csak azt állítom teljes elhatározottsággal, hogy városunk neve e családtól van átvéve. E család Makófalvi előnevet viselt, s leszármazottai — tudtommal a keresztes hadak idejéig 1217. évig nyomozhatók. II. Endre hadserege s közöttük egy Makó nevű vitéz, ez évben indult el Palestinába a szent sirnak visszafoglalására. Dalmáciában a mi Makó vitézünk — a dalmátparti borok tüzes nedvét búfelejtőül erősebben élvezvén, midőn Spalatót számos tornyaival és a rajtok ragyogó keresztekkel meglátta: fölhevült állapotában Spalatót Jeruzsálemnek lenni gondolta, s térdre ereszkedve, s fenhangon imádkozva hálát adott az Urnak, hogy őt Jeruzsálembe segítette. A nevetés, mi e szavak hallattára következett: nagy volt; — s a szavak, mik ezután hallattak, «messze vagy még Makó Jeruzsálemtől»,³ lett a példabeszédnek alapjává,

¹ Makó városának közönséges és az abban levő reformata ekleziának különös leírása. (Kézirat): Szírbik Miklós ref. lelkész.

² Kis Bálint «Magyar régiségek» 67. l.

³ Szél Ákos: Szirmay A. «Hungaria in parabolis» cz. műve után «Jósziv» és «Maros» 1888. 43. sz.

mit az elébb idéztem volt, s mely a mai napig fentartotta s ki tudná megjósolni, meddig fogja még fentartani magát?

E nemzetségből későbben 1256—1285-ik év között előfordul Makó bán neve. Neki íteltetett oda a Csanád nemzetség osztozkodási levelében lakhelyünk (városunk) s róla előbbi Felvölnök neve helyett Makófalva nevet nyert, mely a xv. század végén, midőn a városok közé emelkedett, Makóra változott által.¹

E család sokáig Makófalvi előnevet használt. Hogy törekvő és aquisitor család volt, kitetszik azon fassióból, mely Visegrádon 1361-ik évben a 11,000 szűzek ünnepén, Vilhelm pécsi püspök, I-ső Lajos királynak cancellárja által lett kiállítva, melynek tartalma szerint Makófalvi Dienes — Makófalvi Pál fia — Magyar Pál nejétől Margarétától Kewe vármegyében fekvő Baka nevű birtokot 200 frtért (roppant érték azon korban) örök joggal, megmásolhatlanúl és visszavonhatlanúl megveszi.²

A mohácsi vész előtt még egy Makóval találkozunk, kinek keresztség neve Gergely, ki az 1505. szept. 18-án megnyílt rákosi országgyűlésen Csanád vármegye követe volt.³

E család nevét a mohácsi vész után az 1561. évi országos rovatal (dicalis conscriptio) ivein leljük föl még egyszer. A családfő ekkor Makó László volt. Tekintélyes birtokos, ki Csanádmegye külön-

¹ Kis Bálint «Magyar régiségek».

² Történelmi adattár 3-ik évfolyam 364. l.

³ Jászay: «A magyar nemzet sarkai a mohácsi vész után» 158. Nagy J. «Magyarország családai» VII. k. 270. l.

böző helységekben összesen 127 portát birt. Makón 68, Tömpösön (a mostani kortyogói és újkortyogói szőlők helyén) 9; Férgeden (most a vásárhelyi határban esik) 10; Dédénszeggen (most a kizombori határban van) 17; Kanizsa-Monostoron 10; Fejéregyházán (a mai Makó és Apátfalva között, most nevét a «Fehérház» tartja fenn) 4 és Szent-Miklóson 9 portát. Makón e család a jogi kifejezés szerint «potior» volt, többet birt, mint a többi birtokos családok együtt. A Telegdy és Balatinczy családok kezében lévő 64 porta ellenében, 68 portát birtokolván.¹

Hogyan és mikor tűnt el a Makó és vele közbirtokos Telegdy és Balatinczy család, nem tudom; annyit biztosan állíthatok, hogy 1663-ban — sőt talán jóval előbb Makó már akár magszakadás folytán, akár másokon királyi kincstári birtok volt.

A csanádi káptalan levéltárában van egy régi, évszám nélküli kézirat, melyben a csanádi püspök falui (birtokai) vannak feljegyezve. Ebben Makóra vonatkozólag ezt olvashatjuk: Makó Ábrahám Mihályé; a ki által magukat kiváltották (honnan?); az erdélyi fejedelemé; király számára volna.² Makripodári Hyacint csanádi püspök pedig 1663. évben a benzéselek groni conventje előtt tiltakozott az ellen, hogy ez évben Makó, Zombor, Palota, Boldogfalva, Szent-Lőrincz, Földeák,

¹ Registrum secundi subsidii Sacratissimae Caesareo-Regiae Majestatis Ferdinandi I per florenum unum et denarios decem exacti in Comitatus Csanád, Zaránd ac Orod per egregium Stephanum Földvári dicatorem et exactorem. Anno 1561.

² Oltványi Pál: «A csanádi püspöki megye birtokviszonyainak rövid története» 8. l.

Tárnok, Tömpös, Rákos, Királyhegyes, Szent-Miklós, Lele, Batida, Csókás, Pordán, mind Csanád vármegyében fekvő s azelőtt a csanádi püspökhöz tartozott helységek Balassa Imrének eladattak s adományoztattak.¹

Ez a Balassa Imre e néven III-ik, Pest-Pilis-Soltmegyék főispánja, szilaj, önfejű, makacs férfiú volt, kit vérmérséklete sokszor féktelenségre ragadott. Kihágásokat követett el. Vesselényit, a nádort, ki iránt tiszteletlen volt, többször bosszantotta, s mint Tököly párthive, hűtlensége miatt birtokait, köztök Makót is elveszté. Bujdosott Erdélybe, s vissza és viszontagságos életét 1683-ban bevégezte.² Városunk tehát ismét királyi kincstári birtok lett.

E főntebb említett évszám nélküli irat azon tétele, hogy Makó erdélyi fejedelemé, király számára volna, felkölti figyelmünket az akkori viszonyok s városunk helyzetének mérlegelése s megismerése iránti törekvésre.

Sajátságos helyzete lehetett akkor városunknak. Nem egy, nem is kettő, de három ura volt. A magyar király, az erdélyi fejedelem és a török.

Sorsát nem azon szűzéhez hasonlíthatjuk, kinek hajlamát három ifjú bajnok igyekszik megnyerni, hanem azon szerencsétlen adóséhoz, kit egyszerre három fogas hitelező támad meg, mindegyik első sorban követelvén kielégíttetését.

A török, defterét üresen hagyni nem engedi — ő úgy is, mint hódoltsági helyben, benlakik s itt

¹ Oltványi Pál: «A csanádi püspöki megye birtokviszonyainak rövid története». 8. l.

² Nagy Iván: «Magyarország családai» I. k. 126. l.

lakásának emlékét maig fentartotta a Töröktemető név. A magyar király nevében megtörténik a kiadás s a subsidium felszedetik. Erdély fejedelme szintén nem mondhat le igényéről, hiszen neki, hogy a tiszántúli részek birtoklásáért a szultánnak kötelezett 10,000 arany adó kiteljék, nem lehetett nélkülözni e vidék adóját.

Rendkívüli érdekléssel birna, ha az akkori események képét tiszta világításban szemlélhetnők valaha!

Az történetileg bizonyos, hogy Szulejman, Budának szép szerével lett eltulajdonítása után János Zsigmondnak Erdély mellé országunk tiszántúli részét s a temesi bánságot adja birtokul — így városunk az erdélyi fejedelemé. Az is történelmi esemény, hogy a temesi bánság 1552-ben Temesvár eleste után Lippával, Solymossal együtt a töröké lett, ki ez évben elfoglalta még Csanádot és Szolnokot. Így Salamon Ferencz szerint — örökre elveszett Erdélyre nézve a tiszántúli részekből Temes, Csanád, Csongrád és Külső-Szolnok.¹ És mégis Báthory Gábor 1608. május 3-án Kolozsvárott «privilegium oppidi Makó» címet viselő parancsában Makót — oppidum nostrumnak² — saját városának nevezi.

Közbe vetőleg fölemlítem, hogy e privilegium, Makó város lakóinak annyi kiváltságot ad, hogy ezeket, midőn élelmük beszerzése (kereskedés) céljából az erdélyi fejedelem birtokának különböző részeit fölkeresik, más makói ember vétsége, bűne,

¹ Salamon F. «Magyarország a török hódítás korában» 86. l.

² Makó város levéltára.

vagy adósságáért, mely elbánás azon korban nagyon szokott s gyakorolt volt — bepörölni, letartóztatni, javait zár alá venni nem szabad. Ezen okmány a fejedelmi kegyen kívül bizonyítéka egyszersmind annak, hogy Makó népe között akkor is megvolt azon üzleti és vállalkozási szellem, mely ma is él és a város lakói boldogulása s vagyonosodásának egyik tényezője.

Ha már a Báthory privilegiumról emlékeztünk, méltassuk figyelemre azt is:

1. hogy városunk lakói több oklevélben királyi szabadosoknak «a szent korona tagjainak», a város maga «oppidum regiumnak» neveztetik;¹

2. hogy egy 1693-ban kelt okmány szerint oly metropolis nemes város volt, hogy a faluk is adófizető és dézsma beszolgáltató helyek voltak hozzá;²

3. hogy 1815. év előtt, nem tudni mily időtől kezdve, használt pecsétnyomóján: «Sigillum privilegiati oppidi M. (a Makó név nem fért be) körirattal birt; — 1838-ban pedig megyei engedéllyel oly pecsétnyomót készíttetett, melyen mind Makó neve, mind a privilegiált szó egészen ki volt metszve. Városunk ez idő szerinti pecsétnyomójához igen hasonló, de ettől bizonyos fokig különböző pecsétnyomóval ismertet meg bennünket Thaly Kálmán a Századok 1869-ik évi folyamában 572. l. «Régi magyar községi pecsétnyomók» czimű cikkében — így írván: «Harmadik pecsét a Koháry

¹ Makó város levéltára.

² U. o.

levéltárban Makó városáé; ez kerek és régi huszas nagyságú. Körirata: MAKÓ VÁROS PECETI . . . s ezután még némi kidomborodások, de a melyeknek jelentése a lenyomaton — papírfölzetes ostyapecsét — ki nem vehető. A pecsét közepén egy, kigyó által körültekergett pálczára vagy karóra tűzött keréken holló ül, melynek rajza már a körirat betűi — nevezetesen annak kezdete és vége — közé nyúlik be. A pálcza mellett jobbról több, ki nem vehető betű nyomain kívül egy hatyú látható. Ez a pecsét egy, Makó városa által Hódi Péter részére 1658-ik évben kiadott eredeti tanúságlevélen létezik, tehát legalább is ezen évből való.»

Én az 1-ső pontra az adatok nyomán s a viszonyok mérlegelése után azt vélem, hogy királyi szabadosoknak, a szent korona tagjainak annyiban neveztetnek, mennyiben a kir. kincstár birtokában voltak s így földesurok a király volt. S így értelmezem az oppidum regium kifejezést is — király városának fordítom, hogy megkülönböztessem a szabad királyi városoktól, mik «civitates regiae»-nek neveztetnek mindenkor. A 2. pontra így vélekedem, hogy a falvak adójukat nem Makó városnak — mert ez, a falvaknak birtokosa nem volt — hanem a Makó városában szervezett gyűjtő pénztárba fizették be királyi adóikat. Dézsma illetőségüket pedig Makón lakó, de a falvakon is földesúri joggal bíró egyének kezeihez fizették. A 3. pontra azt vélem, hogy oly köriratú pecsétek használatára bizonyosan nem volt jogosultsága városunknak, azért rendelte el 1815-ik évben megyénk, hogy az első pecsét — a lehető visszaélések eltávoztatása

tekintetéből a megyei levéltárba beadassék. Azért történt az, hogy az 1838-ban engedélyezett második pecsét, egy évi használat után, felsőbb parancs következtében, az elsőnek sorjára jutott.

De hát nem lett volna városunknak privilegiuma? E kérdésre hivatali harmadik elődömmel, boldogult Szirbik Miklós urral azt felelhetem: «volt olyan a milyen» és hogy valamely megkülönböztetéssel és szabadsággal birt.

Itt, e pontnál ne feledjük, hogy Makó régen fegyveres szolgálatot teljesített, s ez szerintem mindent megmagyaráz. A Maros az ország határa; a Maros jobb partjának lakói végvidéki örök, határörök voltak. A karloviczi (1699) béke értelmében a Bánát még török hatalom alatt maradt. De a török erőnek mintegy fegyveres kárikába való szorítására 1702-ben a Tisza és Maros hosszában egy élő határvéd szervezetet, a már akkor Horvátországban létesített s katonai szervezetében hasznosnak bizonyult határvéd mintájára.

A Maros határvidék egyik kitűnő sarkpontja Boros-Jenő volt, mint ilyen az aradi vár hadtechnikájának egyik legkülsőbb tartozandóságát képezvén. Közelünkben e határvidéket alkoták Arad, Pécska, Szemlak, Sajtény, Nagylak, Csanád.¹ A birtokban lévő, forrásul szolgáló könyvekben Makó mint a határörvidék alkatrésze főlemlítve nincsen; de hogy városunk, a végvidéki helyek sorából ki semmiképen nem maradhatott; azt, a cél, mire a végvidék szervezetet, s hadtani tekintetek kétség-

¹ Történelmi adattár 2-ik évf. 197. l.

telenné teszik; emléke pedig oly élénken fenmaradt, úgy átöröklődött firól fira városunk minden lakójánál, hogy ennek a fegyveres szolgálatnak emlékét az elmékből kitörölni sem lehetne.

E fegyveres szolgálat — úgy látszik — a töröknek Bánátból lett kiköltözése után is fentartatott darab ideig, a szerb kicsapások korlátozására.

Most nevezett elődöm ugyanis ismert még oly embert, ki az utolsó kapitány lakását határozottan meg tudta jelölni, városunk bujáki részén.

Ez beszélt elődömnek, mikép egy reggel azon hírre, hogy a rácok a Maroson áttörtek, a legénység gyorsan lóra kapott s a kapitány lakása előtt összesereglett. A kapitány öreg, ősz ember volt. Késett. A legénység «morgolódni» kezdett (mi ilyen polgár-katonaságnál könnyen hihető). Az öreg kapitány ezt hallva: fölmérgelődött, s szobájából gyorsan kijött; lóra pattant, a földön fekvő zászlót a nyeregből lehajolva fölkapta, s a sereget sebes vágatva vezette Margita felé. A jángori halmoknál érte utól a nagyobb számú rácokat; — egyszerre rajtok hajtott; sokat leöltek; a menekülőket Csanád felé űzték, a Marosnak szorították, néhányan túlpartra értek, nagy rész a vízben találta halálát. Az öreg kapitány pedig, legényeinek magasztalása között, gazdag prédával már délre hazatért, és ittának vala nagy áldumást.

Ha ki e pontnál a privilegium mellett érvelni akarván, a városunk régi jegyzőkönyveiben olvasható, oly széles jogkör mellett bizonyító ítéletekre hivatkoznék: azt emlékeztetnem kellene ama történelmileg elfogadott és biztosan megállapított, köz-

tudattá vált tételre, hogy: «Alföldi városainkban a községi élet jobban kifejlett a török alatt, mint fejlett volna különben¹ és valamint az adószedés joga, úgy a terjedelmes igazságszolgáltatási jog, melyet az alföldi városok szereztek, csaknem a legkorlátlanabb önállás, melyet egy helység szerezhethet egy államban.»²

A városunk és csanádi püspök, mint földesúr közötti viszony keletkezését s fejlődését kell még röviden érintenünk.

A mohácsi vész után a csanádi püspökség javait nagy részben Perusich Gáspár foglalta el és hogy a hatalmas Martinuzzival (Utyeszenich vagy Fráter György) szemben birtokában meg is tarthatta, azt azon véletlennek köszönhette, hogy Martinuzzinak sógora volt. De maga Ferdinánd sem akart az osztályból kimaradni, és Holdvilág, Sárosfel és Monora püspöki javakat 4000 frtéért Cserepovics Miklósnak örök áron eladta; — néhány püspöki jószágot pedig a szebeni polgároknak engedett át, nem pénzért ugyan, hanem azon kikötéssel, hogy ezen adománya által lekötelezze őket és hozzá hivek maradjanak.³ Ha ki Ferdinándnak e lépését a szükségesség által akarná kimenteni, azt Oltványi, Ferdinándnak 1562. évben a pápai követhoz írt azon levelének elolvasására utasítja, melyben a király a papságra nézve az első század szegénységét előnyösbnek tartja, mint a gazdagságot.⁴

¹ Salamon Ferencz. «Magyarország a török hódítás korában» 271. l.

² U. o. 272. l.

³ Oltványi Pál i. m. 6. l. Timon után.

⁴ U. o. Roskoványi után.

Később az egész püspöki megye török kézbe esett. A püspök megyéjét elhagyni volt kénytelen, ezen kívül élt; megyéje a szó teljes értelmében «in finibus in fidelium» volt. A gazdag püspöki jövedelem megszűnt; — a kinevezett püspökök a pápai megerősítést díjfizetés nélkül kérték és nyerték meg; s jövedelem, mely 1515-ben 3000 aranyra számított, 1587-ben 200—400 magyar forintra becsültetett.¹

Ily körülmények közt nem érthető, sőt nagyon könnyen kimagyarázható a csanádi püspökök ama törekvése, hogy az események hatalma által elvesztett javadalmazáshoz ismét hozzá jussanak.

Erdődy Pálffy Tamás püspök teszi ebben az irányban — tudtommal — az első lépést, ki püspökségi jogainak védelmére nyilvánosan fölszólal és okmányt szerkeszt.² Példáját követi közvetlen utódja Makripodari Hyacint, ki, mint láttuk, a Balassa Imre javára történt adományozás ellen tiltakozik. Balogh Miklós püspök pedig, már Makó birtokához formál jogot s adóztatni és jobbágyi szolgálatok alá akarja vonni, mitől a magyar kincstári kamarától, azon indokolással tiltatik el, hogy a kincstár a püspök úrnak Makó város birtoklására vonatkozó semmi jogát el nem ismerheti és hogy e jog csak képzeleti.³

¹ Oltványi P. i. m. 7. 1. Batthyányi után.

² Pray után Oltványi i. m. 12. 1.

³ Szirbik M. i. m. E letiltó irat 1682. április 12-én kelt Pozsonyban s a mező-szegei Franciscanus convent Vicariusához, kétségekívül, mint a megye határán kívül lakó püspök jogi képviselője vagy megbízottjához volt czímezve.

Ez idő után Csanád püspökei, és pedig nem sikeretlenül, a kérelmezés terére léptek. Ugyanis 1712-ik évben, gróf Nádasdy László, élete tartamára, földesúri hatóság nélkül, csak udvartartási költségeinek fedezhetésére Makóhoz jogot nyert s ez átengedettetett neki a most mondottak értelmében (*Jure solum precario usuandum tradebatur pro mensa episcopali*) és városunk a mondott évi ápril 13-án a püspökkel oly egyességre lép, mely szerint évenkénti 600 frt, 20 köböl zab, egy hajó széna fizetésére kötelezi magát.¹

1716-ban Temesvár ostroma idején a makóiak, király, haza és keresztyénség érdekében, éltük veszélyeztetése, javaik kockáztatásával nagy és elismert szolgálatot tesznek az ostromló királyi hadseregnek. És a szolgálat érdemére súlyt fektetve, más részt nem tudva kibékülni az új helyzettel, hogy ő nekik földesurok ne a király ő felsége legyen, és bizonyosan sokalva a püspök részére egyesség szerint fizetett 600 frtnyi összeget és járulékait: kérelmeztek, hogy a királyi kincstár fenhatósága alá véteszenek vissza, felajánlván évi 200 frt adót. Kérelmük teljesítve, ajánlatuk elfogadva lőn 1716. decz. 29-ik napján s ők 1717. és 1718-ban be is fizették a kincstárhoz 200 frt adójukat.

De kevés ideig tartott dicsekvésük és örömük, mert 1719-ben a püspök javára visszaállítatott ismét az előbbi állapot. Morgolódásukat pedig keservesen megbánhatták, — annak árát busásan megfizették, mert az új egyesség szerint az előbbi összeg két-

¹ Makó város levéltára.

szeresénél is nagyobb összegben lett a megállapodás. 1200 frtban, 20 akó borban, 20 köből zabban, 2 hajó széna és 2 hajó fában.

1742-ig tartott ez állapot, mikor Stanislevics Miklós püspök, az eddig haszonélvezeti és csak élte fogytáig birtokolt Makóra ezen évi febr. 2-án Bécsben kelt adományozási levélben, maga és minden következő püspök utódai javára, teljes földesúri jogot nyert s a birtokba, szokott ünnepélyes módon, 1743 január 10-ik napján bevezettetett.

1777-ig szerződések követelésének teljesítése mellett — a szentiványi országos s a hetivásárok és a pusztai korcsmák kivételével — a város birta és élvezte a királyi kisebb haszonvételeket és jobbágyi szolgálatot nem teljesített.

Ekkor kezdetét veszi az úrbéri rendezés; kezdődnek a perek, mik mindenkor a földesúr jogait növelik, s miket részletezni nem akarhatok, mert ezek a város csaknem minden lakosa előtt ismeretesek. Nem hagyhatom itt említés nélkül, hogy városunk 1744-ik évi jan. 23-án Ecseggy János jegyző és Kovács István a város eskütt bírása által ünnepélyes óvást és ellenmondást nyújtott be és tett a pozsonyi káptalan előtt a várost lakó nemes és polgári állású egyének nevében a Stanislevics püspökkel kötött egyességben előforduló ama kifejezés ellen, hogy ők abban püspöki alattvalóknak, püspöki jobbágyoknak neveztetnek, protestálnak azért, mert e címzés későbbben valami elővéleményre adhatna okot. Pedig már jóval előbb Nádasdy László püspökkel kötött második contractus szövege — 1719-ik évben — e szavakkal kezdődik: «Mi Makó városá-

nak eskütt bírása és az egész esküdtek adjuk tudtára mindeneknek és recognoscáljuk ezen contractus levelünk rendében, hogy méltóságos csanádi püspök földesurunk gróf Nádasdy László ő nagyságával — megalkudtunk . . . » stb.

Fölemlítem még a régmúltak eseményeiből, hogy városunk Debreczen városa részéről 1552. év előtt bizonyos kedvezményben részesült; mert egy, ez évben hozott városi határozat, melynek értelmében minden beköltözöttek bérpénz fizetésére köteleztetnek, kiemeli s megkülönbözteti Makót, Csanáddal együtt, midőn azt mondja: fizetni tartoznak mindnyájan, akár Makóról, akár Csanádról valóok legyenek.¹

És Makó népét jellemző adakozási és segélyezési szives keresztyéni érzelmen kívül, mely népünket — dicséretére legyen mondva — ma is ékesíti, talán ép a megkülönböztetéseknek tulajdoníthatjuk azon nevezetes jelenetet, hogy 1659-ben, midőn a Barcsai által fölbujtott s nagy haragra gerjedt Szejdi Achmet basa Debreczen város előljáróit Temesvárra idézte, kinek nagy haragját másképp lecsendesíteni nem lehetett, hanem ha fizetés által; s e czélból a küldöttek közakarattól 2000 tallért ajánlottak volna fel a basának: megengesztelődék ennek haragja. A nem kis félelmek között lévő debreczeni küldöttek pedig — mint irva van — mindjárt akkor a környékbeli makói és más helybeli magyar keresztyéneknek segítségével által teljesítették ígéretüket, lefizették a 2000

¹ Szűcs István: «Debreczen város történelme» I. köt. 185. l.

tallért és Vigkedvű Mihály uram, a bíró és küldött társai, Isten jóvoltából, haza jutottak.¹

Volt — tudtommal — egy időben királyi vendége is Makónak, Zápolya János, 1528. év november havában. Debreczenből kiindulva Nádudvar, Nagytúr és Sebestyénházán át érkezett Makóra. Itt üdvözölte őt a szultán parancsából Mezet bég s itt vette át a töröktől Becse és Becskerek várak kulcsait. Makóról Csanádon át november 22-én ment el Temesvár felé János király.²

Nem végezhetek a nélkül, hogy a makói különböző felekezetek közt létező békés egyességet és bizalmas összetartást föl ne említsem; — mert hiszen ennek kelete sem új, kezdő szálai a múltban gyökereznek. Említett elődöm, Kőszeghy püspöknek tulajdonítja ennek dicsőségét, midőn így ír: Kőszeghy ő excellentiáját különösen ékesítette a mindenekhez való nyájasság, a különböző vallásúak iránti példás türelem, melyet papjaiba is beoltott, hogy erre és az ebből következő szép egyességre nézve a csanádi megyének méltán elsőséget lehet adni.

Adja Isten, hogy ezen egyetértés és kölcsönös méltatás jövőre is állandóan és zavartalanul fönmaradjon! Mert ha ez fönmarad, ha városunk ügyeinek intézői, a tanács és képviselőtestület egyetértőleg fognak tovább is a város fölvirágoztatására közreműködni, mely törekvésüknek a közelmúltban oly elismerésre méltó bizonyítványait adták: remél-

¹ Szűcs István: «Debreczen város történelme» II. köt. 361. l.

² U. o. I. k. 100. l. Kőváry: «Erdély történelme» III. k. 24. l. Szerémi György: Századok 1886. 250. l.

nünk és reménylenem lehet, mikép nagy és nevezetes múlttal dicsekvő városunk monographiája — mint ez a napokban, városunk polgármesteréhez intézett átiratomban javaslatba hozni bátorkodtam — 1899-ig, a város kétszázados új életének örömnepéig pályázat vagy illetékes történelmi irónak erre leendő megbízása után még megkészlend. Városunk történetének megírása tenné a kétszázados jubileumot valóban nagyszerűvé és örvendetessé, — mely örömben, hajlott korom daczára, szeretnék Isten kegyelméből magam is még részt venni.

SZÖLLŐSI ANTAL.

MIKÉP JUTOTT CSANÁDMEGYE A TÖRÖK URALOM ALÁ?

A XVI-ik század elejét Csanádmegye virágzó állapotban érte meg. Kiterjedése akkora volt, hogy területre nézve hazánk bármely akkori megyéjével vetekedett, északra Szentesig, délre Pádéig és Tisza-Szentmiklósig, keletre Pécskáig és Varjasig, nyugatra a Tiszáig nyultak határai. S e területen a nagylaki vár tartozékain és a csanádi püspök néhány birtokán kívül nem volt a megyei joghatóság alól kivont nagyobb uradalom, hanem a legnagyobb rész jómódú kisbirtokosok kezén volt. A köznemes családok százai éltek a Maros, Szárazér és Harangod (ma Aranka) mentén, a sűrűn fekvő falvak tele voltak tiszta magyar jobbágyokkal itt-ott szabad bessenyőkkel és kunokkal.

A megye népes voltára nézve elég bizonyíték az, hogy az 1435-iki hadkivetés szerint Csanádmegye szomszédai közül Aradnak és Torontálnak 100—100, Temesnek és Békésnek 2—2 száz, Csanádnak ellenben 300 katonát kellett kiállítani az ország védelmére.¹ A népesség pedig 1435 után mindinkább gyarapodott.

¹ Horváth M. «Magy. történelme» II. 500. l.

E virágzó állapot egy század lefolyása alatt a legnagyobb nyomorúsággá vált.

Az első sebet Csanádmegye virágzó állapotán, lakosságának jólétén magyar kéz ejtette: Dózsa György hadai itt vívták legvéresebb csatájokat, itt vitték végbe legnagyobb kegyetlenkedéseiket.

De ezen sebet még kiheverte volna, behegedt volna az egy emberöltő alatt, ha a megye a század közepén a török, a régiekkel mondvá a természet szerint való ellenség kezére nem jut.

Hogy azonban erre a sorsra jutott, annak oka volt első sorban az ország politikai helyzete, második sorban pedig azon körülmény, hogy Csanádmegyében a török hatalom eláradását gátló, föltartóztató eszközök hiányoztak. Hiányoztak mindenekelőtt a természetes védelmi eszközök, az áldott, gazdag Alföld táplálta, de nem védelmezte lakosát; de hiányoztak a mesterséges védelmi eszközök is. Mindössze két vár volt a megye területén: Csanád és Nagylak. De a pórlázadás alkalmával ezek nagy károkat szenvedtek és az azután következő idők nem voltak alkalmasak arra, hogy e várakat mesterséggel bevehetetlenné vagy legalább nagy hadsereg előtt is számbavehetőkké tegyék.

E két váron kívül volt még a megye területén néhány kastély, nevezetesen: Oroszlános, Besenyő, Egres a Marosnak bal, és Makó a Maros jobbpartján. De ezen kastélyok erőssége mindössze egy-egy sáncból és egy-egy öreg toronyból állott. Ennélfogva csak arra valók voltak, hogy a föld népét a portyázó rabló csapatok elől megmentsék, de különben

sorsuk a váraktól függött, azok bukásával vagy főnmaradásával buktak vagy maradtak ezek is.

A mi különösen a Maros jobb partját védő Nagylak várat illeti, az már csak azért sem volt jó állapotban, mert az utolsó Jaxyth halála után annak birtokait Petrovich Péter temesi főispán Temesvárhoz lefoglalta,¹ s ennél fogva 7—8 évig nem volt miből fedezni a javításokat, nem volt miből szerezni hadi és élelmi szereket. Azonkívül 1551-ben, midőn Petrovich a kezén levő várakat átadta Ferdinánd király biztosainak, maga a főhely Temesvár is nagyon elhanyagolt, hadi szerek nélkül szűkölködő állapotban volt,² mennyivel inkább a sallangkép hozzácsatolt Nagylak!

Hiányozván ekkép a szilárd pontok a védekezésnél, nem csoda, hogy ha a Csanádmegye megmentésére irányuló törekvés csakugyan sikertelen maradt és a megyeterület 3 év alatt török uralom alá jutott?!

E szomorú esemény részletes előadása sokainak kifürkészése czélja ezen értekezésünknek.

A XVI-ik század közepén vagyunk. Szomorú, reménytelen Magyarország állapota. A török már megfészkelte magát az ország szívében, a megmaradt részekért két király küzd s nem akarják elhinni, hogy rajtok is teljeseedik a régi mese, s köztök a harmadik, a török lesz a nyertes. Rablás, pártoskodás, jogtiprás uralkodik széles e hazában, a király és vallás tekintélye megsemmisült, kipusztulnak a

¹ Magyar országgyűlési emlékek. II. k. 499 és köv. I. és Fráter György levelezése. 252. l.

² Fráter György levelezése 282—83. l.

leggazdagabb vidékek, egyenetlen harcban elhullnak a haza leghívebb fiai. Romlás mindenfelé.

Egy éles, politikai ész, az Utyeszenich vagy Fráter György esze végre belátta, hogy a szörnyű bajokon úgy lehet legkönnyebben, legbiztosabban segíteni, ha a ketté szakadt magyar haza újra egysül, a török uralom alól való gyors fölmentése pedig csakis úgy remélhető, ha az ország egy erős keresztény fejedelem kezében egyesítetik és aztán közös erővel, a külföldi keresztények segítségével együtt a török ellen támadnak, s azt kiűzik.

E nagy politikai cél megvalósítását tűzte ő ki élete utolsó föladatának, ezen fáradozott, e célra használt föl minden, olykor-olykor még becsstelen eszközt is e törekvésében és e törekvéseért halt meg.

Ezen cél Magyarország egyesítése egy király alatt és ez egység föntartása; ezen cél kulcs az ő utolsó évei cselekedeteihez, e nélkül az ő tragikus élete megfejlhetetlen rejtély.

Ámde a legnagyobb politikai elmék is megbotlanak abban, hogy kortársaik gondolkozásmódját figyelmen kívül hagyják. Egyedül kitűzött nagy céljuk felé haladva nem veszik észre, hogy kortársaik nem birják őket követni, sőt ő magát is visszarántják.

Ez történt Fráter Györggyel is. Roppant fáradtsággal végre kivitte 1549-ben a nyirbátori értekezleten, hogy Izabella királyné és fia János Zsigmond lemondanak Erdélynek és a tiszai részeknek (ide tartozott Csanádmegye is) fejedelemségéről, átadják azt Ferdinándnak s helyette elfogadják a fölajánlott kárpótlást.

Ámde az egykorúaktól bárgyúnak jellemzett, magasabb röptű czélok megértésére képtelen Petrovich Péter temesi főispán, János Zsigmond másik gyámja ezen kiegyezésnek hevesen ellenszegült. Az ingatag jellemű királynét a maga pártjára vonta és 1550-ben háborút indított Fráter György ellen; hadat szedetett, s a törököt segítségül hívta.

Ezen háború lett oka Csanádmegye vesztének!

Petrovich maga is délszláv (pozsegamegyei) származású lévén, nem volt nehéz neki a hazánk déli részeire bevándorlott rácokat fölbujtogatnia s azokat fölkelésre birnia. A fegyvert ragadott rácok egy részét az ő temesi hadaival együtt maga mellé vette s azzal Erdélybe vonult, a másik részét Cserepovics Miklós nevű vezérük alatt Csanád várának elfoglalására küldötte. E vár akkor Fráter György kezén volt, mert ideiglenesen a csanádi püspökséget is ő igazgatta.

Csanádmegye többi részeivel könnyen boldogultak a Petrovichtól küldött rác hadak, mert Nagylak úgy is Petrovich kezében volt, Egres, Makó, Oroszlános kastélyokat pedig könnyű szerrel elfoglalták. De már Csanád várának elfoglalása olyan kemény dió volt, a melybe beletört a rácoknak a foguk. Csanád várában ekkor a dalmát származású, de 1534 óta mindig magyar szolgálatban álló és magyarrá vált Perusich Gáspár parancsolt; ez pedig szilárd ellenállásra készült.

A mint körülbelül 1550. szept. elején a rác hadak Csanád előtt megjelentek, mindjárt az első alkalommal a várost fölégették és a lakosokat a várba szorították. Ámde rövid időn Perusich oly sikeres

kitörést intézett ellenök a várból, hogy a rácznak nem volt többé reményük a vár könnyű megvételehez, s azért szoros ostromhoz fogtak.¹

A kegyetlen ostromnak további folyását élénken és megrendítően rajzolják Verancsics Antalnak Egerből Nádasdy Tamás országbíróhoz küldözött jelentései.

Október 2-án legfrissebb ujságkép írja a következőket: «Utoljára hozták hirül, hogy Perusich Gáspár a csanádi várban roppant nagy élelemhiányban szenved az odamenekült városi lakosok sokasága miatt, a kik, miután a rácok a várost fölgyújtották, igen nagy számban a vár falai mögé futottak, s azért Báthory Andrásához (a magyar seregek főkapitányához) küldött segítségért.»²

Két nap mulva még részletesebb hirrel szolgál a csanádi vár állapotáról: «Perusichot a csanádi várban körülbelül 4000 rác még most is ostromolja. Mondják, hogy a vár épen úgy leégett, mint a város, a bástyák is rommá váltak, úgy, hogy a várat jóformán csak a holttestek védik. Mivel pedig a védők teljesen élelmi szerek nélkül szükölködnek, megizenték Báthory Andrásnak, hogy ha 10 nap alatt segítség nem jó, a vár odalesz.»³

Hat nap mulva, okt. 10-én, azt jelenti, hogy az ostromlók száma szaporodott, de a fölmentő seregnek hire-hamva sincs: «Csanád ostrománál törökök is csatlakoztak a rácokhoz. Azt hiszik,

¹ Magyar történelmi emlékek. II. oszt. X. k. 111. l.

² U. o. II. oszt. X. k. 121. l.

³ U. o. 126. l.

hogy ezek nem mások, mint a szegedi, szerémi és belgrádi törökök».

Végre valahára ütött a csanádiaknak a szabadulás órája. Fráter György a váradi várkormányzót, Varkocs Tamást bizta meg, hogy a csanádi vár segedelmére siessen. Varkocs sokáig készülődött és akkor is megvárta előbb, míg az Izabellától és Petrovichtól segítségül hívott Kászon budai basa Szegedtől a Maros mentén Erdély felé húzódott és akkor a török sereg háta mögött seregével először is Aradra vonult, itt találta Balassa János szolnoki várkormányzót, és seregeiket egyesítették. Arad mellett táborozott akkor Nadum bosnyák basa e várost pusztulással fenyegetve. Varkocs és Balassa ketten sem merték (vagy talán nem is akarták) az ő gyakorlatlan, nagyobbrészt parasztokból álló hadaikkal Nadum rendes seregét megtámadni, hanem Csanád fölmentésére indultak. Körülbelül október 10-dikén értek ide és a ráczokon rajta ütve, ezeket oly kegyetlenül megverték, hogy Cserepovics Miklós csak kevesed magával szabadulhatott meg.¹

Erre azután a győztes magyar sereg elfoglalta Nagylakot és Csálya várát, aztán az egresi, makai és oroslánosi kastélyokat² és így Csanádmegye területe újra magyar kézben volt.

De csak rövid ideig.

Kászon basa, a ki e közben Tót-Váradig haladt, Varkocs győzelmének hallatára megijedt, hogy két tűz közé fog szorulni s azért gyorsan kezdett visszafelé vonulni. Varkocs és Balassa nem merték be-

¹ M. Tört. Eml. II. oszt. X. k. 147. 166—68. l.

² U. o. 147. l.

várni, hanem Balassa Szolnokra, Varkocs pedig a Fejér-Körös mentére vezette seregét. Ekkép a Maros mente teljesen védtelenül maradt. A török hadak aztán föl is használták ezt az alkalmat. Aradot hires templomával együtt fölégették, lakosait részint szétűzték, részint legyilkolták, a szerte széjjel szállingózott a hír, hogy ezután Csanád vára ellen mennek, de ezt nem tették, hanem Csálya és Nagylak várakat foglalták el s azokba török őrséget helyeztek.¹

1550. november 15-re körülbelül az egész hadjáratnak vége volt; ámde Csanádmegyére nézve szomorú vég. Székhelye, Csanád, romokban állott, Nagylak várában a török parancsolt.

Az 1550-dik év volt tehát az, a melyben a török Csanádmegyében a lábát megvetette, ezt kell a török uralom kezdetének tartanunk.

A következő 1551-dik év nem hozott szabadulást, hanem még szomorúbb eseményeket.

A csanádi vár kormányzója az új évvel megváltozott. Perusich odahagyta hős tetteinek színhelyét és Fráter György seregében egy hadcsapatnak lón vezérévé, helyébe Nagy Pétert nevezte ki Fráter György.

Az új várkormányzóra kemény napok vártak.

Alig jött el a tavasz, s a törökök már is Csanád várának vívásához készültek. Erről magának az új várkormányzónak, Nagy Péternek egy Pázmány Péter váradi udvarbíróhoz, Bartakovics János váradi várnagyhoz intézett magyar leveléből értesülünk. Ezen magyar levél a Csanád megyére vonatkozó

¹ M. Tört. Eml. II. oszt. X. k. 166—168. l.

történeti emlékeket ért' annyi csapás után is fennmaradt és a szemtanúnál tapasztalható eleven leírásnál és nyelvezeténél fogva érdemes arra, hogy itt egész terjedelmében újra közöljük:

«Egregii domini nobis honorandi! Salutem et nostrorum servitiorum commendationem. (Nekünk tisztelendő vitélő uraim! Köszönetünket és szolgálatunknak ajánlását!) Adna Isten, hog'hy keg'elme-teknek ennél job'hyrth irhathnek, de ammynt Isten akartha wghy kel lenny. Keg'elme-teknek ezt byzoniai irhatom, hogy ez may napon haynalban az therekek ream jwenek nazadokkal es az hayokat mynd el wyvek. Immaran thy keg'elme-tek lassa es ty keg'elme-tek wysellyen gondot rea, mert athalan fogwa myndiarast az therekek ez Chanadi warath megzallyak, mert immar az nazadok es mynd ky zallathanak az parthra és mastan az wrrym welek harczolnak, azerth keg'elme-tek lassa, ty keg'elme-tek wysellyen gondot rea, merth immaran thy keg'elme-teknek nem küldhetek ilyen gyakortha leweleth, mert myndenennen raytham leznek ezen helth, azerth keg'elme-tek wysellyen gondot rea.

Thowabba mykoronthan immar az harcz meglewth wolna, masthan ala therenek, jol lehet byzony az harczyan az wraymnak kynek lowath lewttek el, nemellyeketh megsebessytenek, nemelly meghys holth benne, azonképpen az therekekben ys sokan el hwllathanak, de athalan fogwa az byzony dologh, hogy myndiarasth ez Chanadot meg zallyak, es ezt hatra nem hagyjak, az terekek innét oztan Erdelben mennek az my keg'elmes wronkra.

Immaran mykorth ez dologh meg lewt wolna,

hogy az terekek az hayokat el wyttek wolna inneth azon kezben jwtha egy emberem Themeswarrol, es ezt monda, hogh immaran Ispan wram thaborba zalloth es az en emberem Zenth Pethernel hatta thaborban, azerth onneth myndiarast az Chanadra jwy. Reliquum est easdem valere quam felicissime exoptamus. Datum ex arce Chanadiensis inter pugnam. Feria sexta post festum sacratissimi Corporis Christi. 1551.

Petrus Naghy prefectus
arcis Chanadiensis.»

(Különben a legjobb egészséget kívánjuk. Kelt Csanád várába csataközben. Úrnap után való pénteken (május 29. 1551.). Nagy Péter, a csanádi vár kormányzója.)¹

Az itt emlegetett ispán úr, Petrovich Péter temesi főispán vala, a ki ez időben Temesvártt tartózkodott és éppen nem sietett a Szász-Sebesen reá várakozó Izabella királyné segítségére. Ennek aztán az lett a következménye, hogy Izabella királyné kénytelen volt Erdélyt Fráter Györgynek és Ferdinánd király biztosainak átengedni; de másrésről Petrovich a szorongatott Csanád segítségére jöhetett. Vívott-e aztán itt csatát a törökökkel vagy sem? nincs rá adatunk, de az bizonyos, hogy a törökök ez alkalommal Csanádot meg nem vihették és az magyar kézben maradt.

De a mit a törökök fegyveres erővel el nem érhettek, azt a politika szövényes utai vérontás nélkül az ő kezökre játszották.

¹ Szalay Ágoston: Négyszáz magyar levél. 82. l.

1551. szeptemberben Mehemet beglerbég hadaival Magyarországra nyomult és elhatározta Becse, Becskerek és Csanád várainak meghódítását. Csurognál kelt át a Tiszán s mindjárt Becse ostromához fogott, miután azt bevette, onnan Becskerekre vonult és szept. 25-én azt is hatalmába kerítette.

E hírek hatása alatt természetesen Csanádon is nagyban készültek a védelemre. Nagy Péter várkormányzó megtett minden lehetőt, hogy a várat megtarthassa vagy legalább drágán adhassa el.

De mennyire csodálkozott, mikor szeptember 17-én Fráter Györgytől egy különös levelet kapott. Sokat forgatta, nézte, majd tollat vett elő, lemásolta és e másolatot a Lippánál táborozó Báthory Endre magyarországi főkapitányhoz küldötte a következő gyarló latinsággal irt sorok kíséretében:

«Éppen most küldött hozzám az én uram, a főtisztelendő kincstartó egy levelet, a melynek szóról-szóra leirt másolatát tekintetes és nagyságos uraságodnak küldöm át. Ebből nagyon könnyen megértheti Nagyságod, hogy mit ír nekünk az én főtisztelendő uram a törökökről. Lássá tehát meg tekintetes és nagyságos uraságod és ítélje meg, ha vajjon megtehetem-e és becsületemmel megfér-e, hogy e tekintetben uramnak, a főtisztelendő kincstartónak megbizását elmulasztzam, vagy pedig parancsolatjának engedelmeskedjem és annak eleget tegyek? Mert hiszen tudja azt tekintetes és nagyságos uraságod, hogy mindent, a mit csak lehetne tenni ellenségünkkel szemben, bizonyára kész volnék megtenni. Kelt a csanádi várban, a szent kereszt felmagasztaltatásának ünnepe után való csütörtökön (szept. 17.)

1551-ben. Nagy Péter, a csanádi vár kormányzója.»¹

Mi volt abban a különös a levélben? Nem más, mint az, hogyha a beglerbég Csanád vára alá érkezik és Nagy Pétert a vár föladására szólítja, önként, minden ellenállás nélkül nyissa ki a vár kapuit s bocsássa be a török hadakat.

De hát hogyan és miért adott Fráter György ilyen parancsolatot?

Úgy, hogy ő ezen tette által akarta távol tartani a beglerbéget Erdélytől és vissza akarta a beglerbég seregeit téríteni. Mikor ugyanis Mehemet beglerbég a tiszai részek és Erdély ellen megindult, Fráter György belátta, hogy a magyar és német hadak ő vele nyílt háborúba nem keveredhetnek, sem pedig Erdélyt meg nem menthetik. Azért elhatározta, hogy csellel fog élni. Levelet irt a beglerbéghez s ebben biztosítja őt, hogy ő és Erdély még most is a szultán hive és csak Petrovich Péter adta át a németnek a kezén levő várakat, de majd ügyekezni fog azokból a németeket eltávolítani. Ezen állítását, jobban mondva ámitását Csanád békés átadásával kellett neki megerősítenie. Azért irt tehát Nagy Péter olyan levelet.²

Nagy Péter, mint láttuk, Báthory Endre főkapitánytól kért tanácsot. Ez, hogy mit válaszolt, gyaníthatjuk abból, hogy Lippánál összegyűlt hadait föloszlatta és visszavonult.

Igy történt aztán, hogy, midőn Mehemet beg-

¹ Pray: *Epistolae Procerum R. Hung.* II. k. 308—309. l.

² Fráter György politikáját részletesen kifejti és ismerteti. Horváth Mihály: *Rajzok a magyar történelemből.* 376—388. l.

lerbég serege Csanád vára előtt megjelent, itt egy ágyúlövést sem tettek ellene. Nagy Péter a nyert utasítás szerint önként megnyitatta a vár kapuit és pár óra múlva Csanád tornyain a lófarkas török zászlók lobogtak.¹

Pár pillanatig vagy tán napig is úgy látszott, hogy Fráter György cseles politikája diadalt arat. Mehemet Csanád várának önkéntes átadásakor valóban elhitte, hogy Fráter György a szultán hive s nem adta át az országot Ferdinándnak.² Ennélfogva megnyugodva készült haza felé. Bár így történt volna! Akkor legalább azzal vigasztalhatnók magunkat, hogy Csanádmegye székhelyének átadása az egész ország érdekében hozott és pedig sikerhezó áldozat volt. De a kétszínű politikának büntetése, hogy legügyesebb számításait is elrontja mások beleavatkozása. Itt is bekövetkezett ez. A lippaiak nem tudva semmit Fráter György eljárásáról, megrettentek, követeket küldöttek Csanádra a beglerbéghez és városukat följánlották. Erre következett aztán Lippa elfoglalása, Temesvár megtámadása a törökök részéről, a keresztények részéről pedig Lippa visszafoglalása, majd végre Fráter György meggyilkoltatása.

Mikor a beglerbég Temesvárt ostromolta, október második felében, akkor Csanádmegyében, mostani székhelye Makó mellett oly esemény történt, a mely Mehemet beglerbég és a többi törökök figyelmét újra Csanádmegyére vonta.

Említettük, hogy a nagylaki várat még 1550. novemberében őrséggel rakta meg a török. Ez őrség

¹ Horváth i. m. 388., 402. l.

² U. o. 390—91. l.

fejévé aztán Kamber bégét tették a török basák. Tudjuk pedig, hogy a török serege egy részének fizetést nem adott, hanem a helyett a meghódított falvakat, városokat katonái közt, úgynevezett timárok vagyis hűbérek gyanánt fölosztotta. E faluk és városok adója volt aztán az ilyen katonák törökül szpáhiik zsoldja. Kamber bég is ilyen szpáhi lévén, válogatott a csanádmegyei falvak és városok közt, hogy melyiket válaszsza ki magának timárul. Nem is rosszul gondolkozott, a mikor Makóra vetette a szemét, mert ez volt itt a legnépesebb, leggazdagabb hely. Ezt kérte el magának a török hatóságoktól és meg is nyerte.

Csakhogy Gárdonyi Tamás uram, Makó akkori birája és a többi lakosok, nem akartak a török szolgáivá lenni és ellenállásra készültek, Kamber bégnek adót nem fizettek. — Erre Kamber bég megharagudván, 200 lovassal a város elé jött. Az ő állítása szerint azért, hogy azt behódoltassa vagyis adófizetésre kényszerítse; a magyar történetirók szerint azért, hogy a várost fölégesse és elpusztítsa. — Látván itt Kamber bég, hogy 200 lovassal a népes és harczra kész várost meg nem veheti, Szegedről segítséget kért s annak érkezéseig ott várakozott. Megtudják ezt a makóiak és maguk is segítséget keresnek, s elhatározzák, hogy csellel élve megelőzik az ellenséget.

Gyorsan követeket küldenek a szomszéd falukba és azok fegyverfogható férfiait és a szerteséjjel koborló hajdukat fölhivják a törökök megtámadására. Ezek összegyűlnek és fehér vászonból nagy,

messzefénylő zászlókat készítenek, épen olyanokat, mint a minóket a törökök szerettek használni.

Az összeszedett csapatok aztán ilyen zászlók alatt sietnek Makóra. Kamber bég, a mint a tündöklő fehér zászlókat meglátja, azt hiszi, hogy a várt szegedi segítség jön, fölülteti tehát lovasait és elébök nyargal.

Ámde a törökök segítség helyett ellenségre bukkannak, s a magyarok mindjárt az első rohamra szétverik őket, aztán pedig a Marosnak szorítják az egész csapatot és ott a törökök, ötöt kivéve, részint elestek, részint a Marosba fultak. Makó a földulástól meg volt mentve.

Talán soha egy hajuk szála sem görbül meg a makóiaknak ezen okosan kigondolt támadásért, ha a csata idején ott nem kószál a Maros partján egy halász ember a hajójával. De ott volt és a mint őt Kamber bég meglátta, azonnal egy jó csomó pénzt nyomott a markába, aztán hajójába ugrott és négy társával együtt átvitette magát a Maros másik partjára.¹ Így menekültek meg öten, épen elegen arra, hogy a makóiakat Mehemet beglerbégnél bevádolhassák. A bevádolásnak volt eredménye, mert nem-sokára, hogy Temesvár alól a beglerbég elvonult, fenyegető levelet irt a makói bíróhoz, s abban megparancsolta, hogy Kamber bég szegedi megbizottjának engedelmeskedjenek és adót fizessenek.

A makóiak erre megijedtek. Ez nagyon természetes volt; mert hiszen, ha a beglerbég vagy más török vezér nagyobb sereggel jő ellenük, a várost

¹ Forgách Ferencz: Magyar Históriája. 1866. 18—19. l.

porrá égetik és az utolsó viskóig földülják. Sietve kértek azért segítséget Fráter Györgytől, nagyobb bizonyosság okáért elküldvén hozzá a beglerbég levelét.¹ De rövid reménységüknek utolsó fonala is elszakadt, mert értesültek, hogy Fráter György 1551. deczember 17-én orgyilkosok keze alatt elhullott s minden rend fölfordult.

Erre a szorongatott és védelem nélkül maradt makói nép, hogy a török haragját fejeéről elhárítsa és legalább életét megmentse, követet és levelet küldött Kamber béghez, a ki akkor Nándor-Fehérvárt tartózkodott; mentegették magukat, hogy nem ők voltak okai a makói csatának, ígértek neki ajándékot, fizetést, egy szóval behódoltak

Kamber bég, hogy a megrettent népet még inkább szolgálatára hajtsa, a következő félig kibékülő, félig fenyegető hangon írt levélben válaszolt:

«Én, ki vagyok Kamber bég, az nagyságos császár szolgálója; tudjátok azt, hogy én ti reátok nem erővel vetett vala magamat, hanem én nekem tisztül adott az császár; azért tudjátok, minemű ott én rajtam történék, csak hogy én magamat is elnem vesztétek; nem tudom bizonynyal, hogyha ti akaratotokkal avagy hiretekkel volt, de én nekem igen nagy haragom van reátok. Csak akarom látni, mit csináltok, ha vagyon szivetek én hozzám avagy nincs. Erről ismerem pedig, hogy nincs, hogy én hagytam Szegeden képeembeli embert, és annak sem szóval, sem adománnyal, az mint értem, nem vagy-

¹ Fráter György decz. 7-iki levelében említi e levél átküldését. Levelezése. 336. l. Fráter aztán e levelet Bécsbé küldötte, de még eddig nem jelent meg. Lehet az is, hogy elveszett.

tok. De gondoljátok meg mind az eleit, mind az utolját, hova esik? Mert én nekem az császár adott vala öt ezer embert segítségül, de hogy én hozzám jöve az ti leveletek, az én szívem meg esék rajtatok és én jót szoltam az császár előtt ti felöletek. Azért én jobbágyaim vagytok és ennek utánna is én jobbágyaim lesztek, de az én képembeli embert, az kit én hagytam Szegeden, úgy tiszteljétek és szóval és adománnal úgy legyetek neki, hogy én reám panasz ti felöletek ne jöjön, ha az én kedvemből ki nem akartok esni. Mert hagytam az én képemben az Ferra szubasát, noha mast közitökben nem mehet, de leszen még oly idő, hogy közitökben megyen. És erre úgy viseljétek gondot, hogy im én Szegeden megyek és én nekem azt hagyta az császár, hogy ott az földet erizzem addig, mig ő maga kijő. Ha én odamegyek, az én emberemtől panasz ti reátok ne jöjön, úgy legyetek neki mind adománnal és mind tisztességgel. Én ezt irtam Fejérvárról, az én utamból, mert engem az én emberem levele ért vala. Isten tartson meg. 1552.

Kamber bék
az ti uratok.»¹

Ezen körülbelül január végén kelt levél előre mutatja Csanádmegye 1552-iki sorsát.

Igaz, hogy Csanád vára 1551. novemberben ujra a magyarok kezén volt, mert Mehemet bég

¹ A levél czíme: *Circumspectis viris iuratis iudicique existentibus Makovii Thomae Gardon etc.* A bécsi t. levéltár Turcica-i közt található eredetiről közölte B(arabas) S(amu) a «Történelmi Tár» 1885. évf. 429. lapján. Bécsben meg van ugyanezen levél szerb példányának latin fordítása is.

onnan és a többi kisebb várakból az odarendelt őrségeket visszavonta.¹ Hihető az is, hogy a makai csata után Nagylak vára is visszakerült a keresztényekhez, ámde ez csak ideiglenes állapot volt.

1552. február havában még egyszer vonultak végig magyar hadak Csanádmegye területén. A bujdosó szegedi főbiró: Tót Mihály gyűjtötte össze őket és velök Szeged elfoglalására indult. Szerencsésen el is foglalták a várost, elfoglalhatták volna a várat is, de az az átkozott kapzsiság, a mely annyi veszedelmet hozott a magyar hadakra, itt is tönkre tette a kivívott eredményt. Rabláshoz, dőzsöléshez fogtak, s míg ebben elmerültek, a fölmentő török sereg rajtok ütött és szétverte az egész sereget.

A szegedi veszedelem után csüggedés fogta el a nemzetet, kivált Csanádmegye lakosságát. S azért a midőn Amhát basa Temesvár és Lippa elfoglalása után Szolnok felé vonult, a csanádmegyei várak ellenállás nélkül adták meg magukat, a falvak pedig behódoltak, Csanád várába egy török szandsákbég ült be és megkezdődött a gyászos török uralom.

De azért a magyar köznép, az a jó magyar nép, a míg csak lehetett, megmaradt magyar alattvalónak, a magyar haza tagjának. Itt Csanádmegyében is a nép fentartotta viszonyát a magyar haza többi részeivel, fölkereste a legközelebbi királyi várba, Gyulára húzódott megyei tisztviselőket, fizette mint régen, hiven a magyar királytól kivetett adót. Hanem aztán, kivált Gyula várának eleste után, még szomorúbb

¹ Fráter György levelezése. 330. l.

idők jöttek. A régi nemes családok kihaltak, a megye tisztviselői kara megszűnt, az összeköttetés megszakadt, a magyarság kezdett kibujdosni, a falvak elpusztultak; s mikor végre az egek Ura a szabadulás óráját elhozta, leégett falvak, egyedül vagy romban levő templomok hirdették a török uralmat és annak következményeit. Makón kívül alig lakott területén ember, a megye határait senki sem tudta, s így területének nagyobb részét Csongrád, Békés, Arad, Temes és Torontál szomszédai közt szétfosztották; a mit az előző hat század alkotott, mind le volt rombolva, egy szóval a régi Csanádmegye fájának ágait a szörnyű zivatar mind letörte. De azért, hála Istennek, megmaradt az életerős törzs és új ágakat hajtott.

Adja Isten, hogy maradjon fenn, éljen még soká és virágozzék!

DR. KARÁCSONYI JÁNOS.

II.

HIVATALOS KÖZLEMÉNYEK.

ELNÖKI MEGNYITÓ BESZÉD.

Felolvasta: Lonovics József egyleti elnök
Makón, 1890 május 5-én.

Mélyen tisztelt nagygyűlés!

Midőn egy évvel ezelőtt a megye intelligens közönsége buzgó részvéte, élénk tetszése és jogosult várakozása mellett a csanádmegyei történelmi és régészeti társulatot megalkottuk, teljes tudatával birtunk a feladat nagyságának és a ránk háramló kötelességek sokaságának, és hogy mégis merészkedtünk eme erőnket messze felülmúló vállalkozásra, ennek abban méltóztassanak az okát keresni, mert élénk tudatával birtunk ama szent tartozásnak, melylyel eme hajdan oly nagy és kiterjedt megye múltjának, az ősök alkotásának és ama helynek tartozunk, «mely ápol s eltakar».

De mi rendíthetetlen bizalmunkat helyeztük az önök odaadó szeretetében megyénk iránt és arra vállalkoztunk, hogy legyünk úttörők, kezdeményezők és alapvetők. Mi tehát csak elhintettük a biblia-

beli mustármagot, utódaink feladata lesz azt arczuk verejtékével öntözni, és egész odaadással ápolni, hogy az erős gyökereket vervén, megizmosodjék és hirdesse az utókornak is, miszerint: eme nemzedék méltó utóda akar lenni a honszerző és föntartó nagy ősöknek, kik annyi vihar és balszerencse közt, habár elpusztúlt minden alkotásuk; ha bár rombadőlt is minden, a mi hivatva lenne munkánk közt, mint világító fáklya megmutatni az útat, melyen haladva kutatásainkat a siker fénye jutalmazza; habár el is tűnt minden, a mi a jelen nemzedéknek, a dicső és nagy elődök művészetét, iparát vagy fejlettségét hirdetné — de fennen lobog szivünkben a kegyelet és hála az ő emlékük iránt; mert az nem lehet, hogy eme ősi raj, mely itt ezred éve tanyáz, ne alkotott volna vidékünkön is műveket, melyek a magyar genius bélyegét ne viselték volna homlokukon. Az nem lehet, hogy ama faj, mely tudott hazát szerezni és azt úgy szeretni, hogy tudott érte ezer csatában vérezni és meg is halni, hogy eme faj ne emelt volna vidékünkön is monumentális műveket, melyek hivatva voltak századokra hirdetni a magyar építészetet, ipart és művészetet. De balsorsunk úgy hozta magával, hogy hazánk épen eme legáldottabb vidéke több mint egy századon keresztül legyen a legvérengzőbb — és mert akkor végvidék volt — tehát a folytonos csaták színhelye is. Azonban nem csak idegen hordák dúlták fel megyénket, hanem a mi legsajnosabb, még a magyar is pusztította saját véreit.

Igy lett azután pusztává, sőt majdnem sivataggá, így zsugorodott össze az egykor nagy és kétség-

kívül népes vármegyénk; mert hogy egykor népes és virágzó lehetett, már az is engedi sejtetni, mert első szent királyunk alkotása lévén Csanád vármegye, a csanádi püspökség Csanád székhelylyel, tehát mind azt biztos jeléül fogadhatjuk el annak, hogy eme vidék, már akkor is, t. i. 1035 körül kiváló fontossággal birt.

Azonban a sors forgó szele elsöpört mindent, a mit akár hitbuzgó püspökök vagy hívek, akár a szent király vagy egyesek alkottak. A feldúlt templomok és palotáknak vagy más középületeknek ma már a helye is alig látszik, mert a féketvesztett emberi szenvedély és a fanatizmus nem kimélt meg sem oltárt, sem embert, hanem mint a történelemből tudjuk 1526-ban a mohácsi csatában elesett maga Csahol Ferencz csanádi püspök is. 1573-ban pedig a győztes pogányság feldúlta a hajdankori Csanádmegye székhelyét, rabszolgaságba hurczolván annak lakosait; a menekülő püspököt a Marosba fojtotta.

Mi tehát társultunk, hogy a mit lehet, még megmentsünk, hogy összeszedjük a szétszórt köveket, megássuk és megkérdezzük eme majdnem ezredéves temetkezési helyet: hogy mit rejt magában és kutassunk, vajjon nem akadunk-e itt-ott oly tárgyakra, melyekből megismerhetnénk e vidék ős lakóit és alkotásaikat.

Ime uraim, a nagy feladat, mely előtt állunk, ime a teendők sokasága, melyek vállainkat nyomják; igen rövid ideje még annak, hogy társulatunk megalakult és így ha valami rendkívülit nem is mutathatunk fel, ezt ne nekünk, a társulat élén állók-

nak, de a kezdet nehézségeinek méltóztassanak be-
tudni. Azonban mégis a lefolyt év sem volt egészen
meddő, mert több ügybuzgó tagtársunk áldozat-
készsége és mások érdeklődésének is tanuságául már
van egy kis régiséggyűjteményünk, szerény ugyan,
de kezdetnek talán ez is elég, mert a mellett tanús-
kodik, hogy nem csak társulatunk tagjaiban, de a
megye lakosainak még alsóbb rétegeiben is megvan
a társulatunk iránti érzék és érdeklődés. Szeretem
és óhajtom hinni, hogy idő multával ez is nőni és
fokozódni fog.

Végül uraim csak néhány szót legyen szabad
még mondanom. Társulatunk alakulásakor, mint egyik
főczél lebegett szemünk előtt ama feladat, t. i.
közrehatni, hogy midőn a nemzet meg fogja ünne-
pelni a honfoglalás ezredik évfordulóját, eme nagy
nap elérkeztére már meg legyen írva Csanád vár-
megye monographiája is; akkor azután, még ha utó-
daink érdeklődése hiányában netalán — mitől Isten
mentsen — meg is szünnék társulatunk létezni, és
ha nem is hagyja maga után más emléket hátra,
mint Csanád vármegye monographiáját, melynek meg-
írását társulatunk kezdeményezte, maga eme mono-
graphia fennen fogja hirdetni nemcsak a megye
múltját, nemcsak az író dicsőségét, nemcsak a vár-
megye áldozatkészségét, de az annak megírását
indítványozó társulatunk emlékét is!! Ezek előre-
bocsátása után, midőn önöket tisztelt tagtársaim és
a nagyérdemű közönséget szivem teljes örömevel
üdvözlém, a mai napra kitűzött első közgyűlésün-
ket ezennel megnyitottnak nyilvánítom.

Jegyzőkönyv

felvétellett a csanádmegyei történelmi és régészeti társulat alakuló közgyűlésén Makón, a megyeház nagytermében 1889-ik évi aug. 12-én d. u. 3 órakor.

Jelen voltak: Lonovics József főispán, mint ideiglenes elnök; Kemény Mihály ideiglenes titkár, dr. Mesko Sándor, Szél Akos, Kiss Lajos, Kristóffy József, Czinkotszky Márton, Juhász György esperes, Cseresnyés János, Bartholomeidesz János, dr. Kemény Zoltán, Farkas János, dr. Steiner Simon, Pártos Izsó, Fleischer Gusztáv, Balku Gyula, Szöllösi Antal, Molitorisz János, Lovrics Pál, Brengarten Henrik, Lázár József, Rusz János, Dáni Mihály, Hegedús Sándor és Steinhardt Mór egyleti tagok, mely alkalommal

1. Lonovics József főispán úr ő méltósága, mint ideiglenes elnök, hazafiui örömmel üdvözli a csanádmegyei történelmi és régészeti társulat alakulására összejött tagokat. Fölemlíti, hogy 3 éve mult, a mikor kezdeményezésére e megye közművelődési érdekeiért áldozni kész értelmiségünk magáévá tette azon eszmét, hogy a «csanádmegyei történelmi és régészeti társulat» névvel egy oly egyesület alakuljon, mely céljául tűzve ki a megyénkben feltalálható régiségeknek és történelmi emlékeknek összegyűjtését, illetve az elpusztulástól megóvását, a régészet iránti érdeklődésnek fölébresztését s a történettudományi ismeretek terjesztését, különösen pedig azt, hogy Csanádmegyének, mely az első magyar király által lett már megalapítva, monographiáját úgy fontos

történelmi szempontból, mint kiválóan azért irassa meg, hogy magyar nemzetünknek néhány év múlva megüendő 1000 éves független államisága nemzeti nagy ünnepén azt a többi társ megyék hasonművei közt bemutatassuk mi is. Nem részletezi az okokat, miért huzódott ezen megalakulás oly sokáig, elég fölemlítenie, hogy részint a volt ideiglenes titkár betegsége, részint alapszabályainknak a nemzeti múzeum igazgatójának lett kiadása s a ministeri utasításra több ízben eszközölt módosítások azt mind-ekkoráig elodázták s csak a közelmúltban kinyert helybenhagyó záradék kiadása után vált lehetségessé a mai közgyűlés megtartása, melyet összehivtunk azon remény és meggyőződéssel, hogy Csanádmegye értelmisége ez ős megye közművelődési nagy mezején szervezett erkölcsi egylet minőségében kitartó buzgósággal munkálni s magyar nemzeti dicsőségünket erejéhez képest előmozdítani vállvetve kész minden időben. Ezzel az alakuló közgyűlést a jelenlevőknek ismételt üdvözlése mellett megnyitottnak nyilvánítja s felhívja az ideiglenes titkárt, mint ezen gyűlés jegyzőjét, az egylet érdekében eddig történetek előadására.

Erre a jelen voltak meleg köszönetet mondva az ideiglenes elnök kezdeményezése s ez ügy eddigi buzgó vezetéseért, lelkes éljenzéssel a megalakulást kimondják.

2. Kemény Mihály ideiglenes titkár előre bocsátva, hogy az egylet történeti viszonyairól elég pár szóval megemlékeznie, röviden jelzi azt, hogy a 3 év előtt ez ügyben megindított mozgalom várva

az alapszabályok megerősítését, hosszabb időre megrekedt. Végre a folyó év márczius havában egésze helyreállítása végett hosszabb időre körünkől eltávozott volt titkártól az elnökség felhívására ő vette át az alapszabálytervezetet s a gyűjtő-íveket. Így lettek még április havában az alapszabályok újból fölterjesztve a magy. kir. belügyi minister úrhoz, honnan május 2-ik felében ismét leszállítottak a felügyeleti záradékra nézve kivánt módosítás eszközésére. Junius havában a kivánt módosítással újból fel lettek terjesztve 3 példányban az alapszabályok, minek folytán az helybenhagyó záradékkal ellátva, f. év július 8-án az elnökségnek kiadattak, s így vált lehetővé a mai alakuló közgyűlés összehívása.

Időközben a tagoknak s az ügy iránt érdeklődőknek tájékozása tekintetéből az alapszabályok, mint a tagok névsora közöltetett a «Maros» megyei lapban s új aláírási iverk küldettek a községi előljárók s több magánszemélyhez. Az ez ideig bejött 21 régi és újabb 3 íven aláírt 7 alapító és 165 rendes tag, de épen az aláírások névsorát tekintve, biztos remény van arra, hogy ha a kibocsátott új 42 ív beérkezik, az egyleti tagok száma legalább 250-re szaporodik.

Az ideiglenes titkár jelentése tudomásul vétetvén, miután az egylet már is annyi taggal bír, hogy működésének sikere anyagilag is évi 400—450 frttal biztosítva van, a tagok buzgóságába vetett bizalom és hittel az alakulást ismételten kimondva, az egyleti tisztviselők és az igazgató választmány megalakítására tért át a közgyűlés.

3. Mindenek előtt lelkes éljenzéssel s egyhangúlag elnökké választatott Lonovics József megyei főispán úr ő méltósága; — szinte egyhangúlag megválasztattak alelnökké: Szél Ákos orsz. képviselő; titkárrá: Czinkotszky Márton albertii ev. lelkész; másodtitkárrá: dr. Kemény Zoltán járásbirósági aljegyző; ügyészszé: dr. Dózsa Sámuel, pénztárossá: Balku Gyula megyei árvaszéki pénztáros; igazgató választmányi tagokul megválasztattak felkiáltással: dr. Kún László, dr. Mesko Sándor, Kis Lajos, Major Miklós, Kemény Mihály, Szöllősy Antal, Juhász György esperes, Molnár Albert, Csukássi Mór, Justh Gyula, Koren Pál, Szeberényi Andor.

4. A megalakulás után szót kért Farkas János egyleti tag s behatóan fejtegetve az egylet teendőit, a kitűzött cél elérésére az alapszabályokat hiánysáknak találta, — minek folytán figyelmeztette az elnökség által, hogy a csak most helybenhagyott alapszabályok módosításáról szó sem lehet, s e kérdés ma egyáltalán nem tárgyalható

a felszólaló szándékolt érdemleges indítványát ez idő szerint elejti.

5. Az ideiglenes titkár a nála levő összes egyleti iratokat jegyzék mellett

az új titkárnak átadja.

6. Az 1889-ik évi számadások megvizsgálására az alapszabályok értelmében kiküldetnek:

Bartholomeidesz János, Pártos Izsó,
Fleischer Gusztáv.

7. A jelen alakuló közgyűlés jegyzőkönyve hitelesítésével az elnökség

Cseresnyés János és dr. Steiner Simon urakat bízta meg. — Ezzel a közgyűlés berekesztetett.

Kmf.

Hitelesítettik:

LONOVICS JÓZSEF,
társ. elnök.

CSERESNYÉS JÁNOS,

Jegyzette:

KEMÉNY MIHÁLY,
közgyűlési ad hoc jegyző.

DR. STEINER SIMON.

Jegyzőkönyv

a csanádmegyei történelmi s régészeti társulatnak Makón, 1890. május 5-én tartott s felolvasással egybekötött közgyűléséről.

Jelen voltak: Lonovics József elnök, Szél Ákos alelnök, Purgli Lajos, Simai Ede, dr. Mesko Sándor, Hegedűs Zsigmond, Cseresnyés János, Szeberényi Andor, Koren Pál, Czinkotszky Márton, Horváth János, dr. Steiner Simon, Justh Gyula, dr. Borotvás Dezső, Kövér Béla, Lonovics Albert, Kemény Mihály, dr. Kemény Zoltán, Szöllősy Antal, Molnár Albert, Major Miklós, Fail Gábor, Schlesinger Lipót, Szentés Vidor, Györffy Etele, Csukási Mór, Bánffy Gyula, Bartholomeidesz János, Balku Gyula, Fodor Mátyás, Pártos Izsó, Hegedűs Sándor, Kriszt Mihály, Szundi Károly, Buja Lajos, Kristóffy József,

dr. Kún László, Juhász György, Török Imre, Farkas Mór, id. Nágel Vilmos, Hervay Kálmán.

1. Lonovics József elnök a közgyűlést emelkedett szellemű beszédével — üdvözölve az ügy iránt érdeklődő nagyszámú hölgyeket, s urakat — megnyitja. S köztetszést nyert elnöki megnyitója után felkéri Szöllösy Antalt, hogy a mai gyűlésre bejelentett értekezését felolvasni sziveskedjék.

2. Ezen elnöki felhívásra Szöllösy Antal ref. lelkész felolvasó asztalhoz lépven, Makó város multjáról értekezett.

Ezen terjedelmes, történeti fontosságú adatokból sok buvárlattal alkotott munkát, melyet a nagyszámú közönség osztatlan figyelemmel kísért, lelkes éljenzéssel fogadtatott.

3. Majd dr. Karácsonyi János r. k. hittanár foglalja el az előadói széket, felolvassván «Hogyan jutott Csanád vármegye a török uralom alá» című értekezését.

Ezen sok kutatást, s szakértelmet igénylő tanulmány a közönség részéről minden részletében tetszés és elismerésben részesült.

4. Végül Czinkotszky Márton ev. lelkész előadta csanádmegyei történelmi s régészeti társulat keletkezésének történetét. Megemlékezve — a jövő nemzedék buzdításául — a társulat úttörőiről, vajudasáról, megalakulásáról, csendes, de reményekre jogosító fejlődéséről.

Ugy a társulat keletkezésének története, valamint a fent jelzett felolvasások elnöki megnyitóval együtt, az Évkönyvben kinyomatni határozottak.

5. A nagyközönség szétoszlása után zárt tanácskozásban a főtitkár előterjeszté évi jelentését a társulat anyagi s szellemi mozzanatairól, a választmány működéséről s azon jölteveőkről, kik a csanádmegyei régészeti múzeumot egyes régészeti tárgyakkal gyarapítani szivesek valának.

Ezen jelentés tudomásul vétetvén, ennek kapcsán

a) Szél Ákos jelenti, hogy az országos történelmi társulat számára kiállított 200 frtról szóló alapító oklevelet a választmány határozata értelmében aláírta, hogy az országos régészeti s embertani társulat kiadványai-ból több évi füzetet (Pulszky-album, Bronz-kori emlékek hazánkban, Archaeologiai értesítő) társulatunknak ingyen átadott, mely kiadványokra s múzeumunkban szép számmal létező régészeti tárgyak tanulmányozására a régészet kedvelőinek figyelmét felhívja.

A közgyűlés Szél Akosnak fáradozásáért, az országos régészeti s embertani társulatnak szives adományáért köszönetét nyilvánítja, egyúttal felhatalmazza a pénztárost, hogy az országos történelmi társulat pénztárosának az alapítványi 200 frt után járó évi 10 frtot 1890-ik évtől kezdve rendszeren küldje el.

- b) A Gremesperger József-féle régészeti gyűjtemény megvétele ügyében kiküldött bizottság eljárása tárgyalatván,

a közgyűlés a vételt 150 frt árban jóváhagyja s felkéri a főtitkárt, hogy a gyűjteményt a hely színén vegye át, a társulat költségén szállíttassa Makóra s úgy a vételár, mint a fölmerülendő költségek kifizetésére Balku Gyula pénztáros felhatalmaztatik.

6. Balku Gyula pénztáros jelentését felolvassván, kitünt, hogy a társulatnak 450 frt 62 kr. takarékpénztárilag elhelyezett tőkéje van.

Ezen jelentés tudomásul vétetvén, a pénztár megvizsgálására egy Szöllösy Antal elnöklete mellett Molnár Albert s Csukási Mór tagokból álló bizottság küldetik ki, mely egyszersmind javaslatot fog nyújtani a tagsági illetékek beszedésére nézve.

7. Balku Gyula jelenti, hogy Cseresnyés János makói rendőrkapitány útján Fényes József építészeti vállalkozótól a múzeum számára átvett 1 drb urnát, 1 drb régi sarkantyút, 1 drb hajtút, 1 drb gyűrűt, 1 drb 1760-iki 1 krost, továbbá, hogy Sztenczky Ernő 16 drb régi ezüst és rézpénzt ajándékozott, s ezen tárgyakat a közgyűlés asztalára leteszi.

A jelentés örvendetes tudomásul vétetvén, a két adományozó úrnak köszönet nyilvánítatik.

8. Kemény Mihály azon indítványa, hogy nemcsak a felolvasott munkák s a titkár és pénztáros jelentése, hanem a társulat fontosabb hivatalos közleményei is egész terjedelmökben az Évkönyvben kinyomassanak,

egyhangúlag elfogadtatott.

9. Végül Lonovics József elnök, midőn köszönetét nyilvánítaná különösen dr. Karácsonyi Jánosnak, ki Nagyváradról ide fáradt, hogy minket érdekes felolvasásával gyönyörködtessen s Szöllősy Antalnak, ki hajlott kora daczára mindnyájunk teljes megalégedésére oldotta meg nehéz föladatát, fölkéri úgy ezeket, mint a közgyűlés tisztelt tagjait, hogy jövőben is meleg érdeklődéssel viseltessenek társulatunk czéltudatos működése iránt, csak így felelhetvén az meg kitűzött nemes feladatának. A közgyűlést ezután berekeszti, mely az elnök éltetésével szétoszlott.

Kelt mint fent.

Hitelesítette:

BARTHOLOMEIDESZ JÁNOS,

KEMÉNY MIHÁLY,

LONOVICS JÓZSEF,

CZINKOTSZKY MÁRTON,

elnök.

titkár.

TITKÁRI JELENTÉS.

Mélyen tisztelt közgyűlés! Csanádmegyei történelmi s régészeti társulat életének alig egy évi mozzanatairól, anyagi s szellemi fejlődéséről kellvén

számot adnom, a következőket van szerencsém előterjeszteni:

A vármegye értelmiségének nagy része eleven tudatában levén annak, hogy a mult gyökere a jelennek, lehetőleg azon van, hogy társulatunk jelene oly mustármag legyen, mely ápolásunk folytán idővel fává növekedjék, mely vármegyénk s hazánk díszére s javára váljék.

Igaz ugyan, hogy most társulatunk hajnalán nem tudhatjuk, milyen lesz az egész nap, mivé női ki magát társulatunk, éltetni fogja-e a buzgóság melege, kamatozhatni fog-e egyes ügybuzgók szellemi tőkéje; ma még az akarat szilárdsága, az elhatározás nemessége mellett is, minden céltudatos működés daczára, az anyagiak miatt csak keveset tehetünk. De okunk van bizni a jövőben s várjuk is a legjobbat. Biztat az ihletkeblű költő is: «Tudod-e az erő micsoda? Akarat, mely előbb-utóbb, de borostyánt arat.»

Mert ki már járni kezd, van remény, hogy az idővel biztosan járni is fog. S ha az anya örül járni kezdő gyermekének s azt annál nagyobb örömmel s odaadással védi: méltán elvárhatja társulatunk is, hogy vármegyénk nagy érdemű közönsége éber figyelemmel, jó indulattal kísérve első lépéseinket, feladatunk teljesítésében, nemes célunk elérésében lehetőleg segítségünkre leend.

Ime csak megpendítettett az eszme a lapokban, hogy alapszabályaink értelmében alakítsuk meg a csanádmegyei történelmi s régészeti múzeumot, s ma már társulatunk számos történelmi s régészeti becses tárgy birtokában van. Az ige csakhamar testté

vált. Nemcsak az u. n. úri osztály, de értelmes köznépünk is múzeumunk számára szívesen átadja egyes régi tárgyait. A kegyes adakozók s az adományozott tárgyakról alább emlékszünk meg.

Szólanom kell a mult évi alakuló közgyűlés óta tartott választmányi ülésekről s az ott végzett fontosabb ügyekről.

Az alakuló közgyűlést követő választmányi ülésen elnöki megnyitó után Kemény Mihály ideigl. titkár bemutatja az ülésnek a csanádmegyei történelmi és régészeti társulat iratait, nevezetesen amaz okmányokat, melyek a társulat keletkezése s alapszabályaira vonatkoznak. A 10 csomag okmány átadását Kemény Mihály, átvételét Czinkotszky Márton titkár nyugta s ellennyugta gyanánt két okmányban nyilvánosan aláírva, igazolja.

A társulat pénzügyeire nézve elfogadtatott azon indítvány, hogy miután az aláírások már 1885-dik évben történtek, az 1889-dik év a tagsági díjak befizetésére teljesnek tekintessék, s azontúl a naptári év vétessék irányadóúl. Balku Gyula pénztáros ily eljárás foganatosítására hatalmaztatott fel, ki egyúttal kérje fel az ideigl. pénztáros dr. Kún Lászlót, a nála levő társulati pénzek átadására.

A választmány megbizta Czinkotszky Mártont, hogy Csanádmegye történetének megírása ügyében tegye magát érintkezésbe dr. Karácsonyi János nagyváradai r. k. hittanárral s régésszel, tájékozódjék úgy a monographia megírása, mint a tiszteletdíjra nézve.

Szél Akos felhatalmaztatott, hogy a Szilágyi-féle birtokon, kopáncsi pusztán s a szöllősi sánczoknál eszközlendő régészeti ásatásokhoz társulatunk

nevében meghívhatja Török Aurél egyetemi tanárt, b. Fechtig Imre régészt, és Szél Farkas kir. táblai bíró urakat.

1889. szept. 11-én tartott választmányi ülésen elnök jelenti, hogy közbejött akadályok miatt az ásatások elmaradtak. Titkár referál a monographia megiratásáról, mely pénzhiány miatt elnapoltatott. Kemény Mihály s dr. Kún László a társulat pénztárát átadták Balku Gyula pénztárosnak.

A választmány köszönettel vette Major Miklós makói polgármesternek Makó város részéről tett amaz ajánlatát, hogy 40 forinttal a társulat alapító tagjai közé lép.

Elfogadtatott Szél Ákos amaz indítványa, hogy társulatunk, mint erkölcsi testület tagul lépjen be a Magyar történelmi társulatba 200 frttal s az Országos régészeti s embertani társulatba 100 frttal.

Decz. 16-diki ülésen a Gremperger József-féle régészeti gyűjtemény megvétele ügyében a helyszínére teljhatalommal kiküldetnek Szél Ákos, Kemény Mihály s Czinkotszky Márton.

A polgári iskolák igazgatói fölkérendők, hogy a nevezett iskolák gyűjteményében levő fölösleges régészeti tárgyak ajándékoztassanak múzeumunk számára.

A vármegye alispánja fölkéretett, hogy a titkárral együttesen a községek előjáróit társulatunk pártfogására szólítsa fel. Nevezetesen figyelmeztessék a lakosságot a községek előjárói az esetleg felszínre kerülendő régiségeknek megóvására s a régészeti társulathoz benyújtására annak megjelölésével, hogy

a társulat az értékebb tárgyakat pénzen is beváltja.

Az országos régészeti és embertani társulat számára az alapítványi összeg (100 ft) kiutalványoztatott. Az országos történelmi társulat alapító levelének kiállításával pedig az elnök és a titkár megbizattak.

F. évi márcz. 12-diki választmányi ülés köszönettel tudomásul vette a másodtitkár által előterjesztett s múzeumunk számára érkezett adományokat. Megbizzta a titkárt, hogy a májusi közgyűlésen tartandó fölolvadásokról intézkedjék. A társulat pénzügyeinek rendezésére egy Kemény Mihály, Szöllősy Antal, Balku Gyula, Csukássy Mór és dr. Kemény Zoltán tagokból álló bizottság küldetett ki.

Tisztelt közgyűlés! Ezek azon főbb tárgyak, melyek fölött a választmány a társulat érdekében időről időre eszmecserét folytatott. A mint méltóztatik látni, a választmány kezdő gazdaként ébren van, tesz-vesz, minden alkalmat felhasznál, hogy a társulat anyagi s szellemi gazdaságát lehetőleg gyarapítsa. Igyekszik, hogy a kicsiny kezdetnek folytatása ne legyen kicsiny, tudván, hogy valamint a természetben kis okok teremtenek nagy eredményeket, kicsike állatkák a tenger vizében egész szárazföldeket építvén, apró homokszemekből alakulván a hegy s cseppekből a tenger: úgy a társadalomban a buzgalom egyesítette egyesek akarata — összegyűjtvén az anyagi s szellemi filléreket — megalkotja egyes társulatok anyagi és szellemi eredményes munkálkodásának lehetőségét.

Meg kell emlékezni még a társulat jóltevőit-

ről is. Múzeumunkat a lefolyt évben a következő urak valának szivesek gyarapítani:

1. Halász Arpád egy darab kis kétfülű agyagkorsót, egy drb vassarkantyút, egy drb kőkorszakbeli baltát és üveggyöngyöket a nagylaki ásott halomból.

2. Balogi József 2 drb vassarlót és 1 drb lándzsa véget.

3. Schlesinger Lipót 46 drb réz és 22 drb ezüst pénzt s 1 db 2 frtos Kossuth-bankót.

4. Réthy Rezső 7 drb ezüst, 9 drb rézpénzt.

5. Rohoska István 4 drb réz, 1 drb ezüstpénzt.

6. Gera postahivatalnok 2 drb pecsétnyomót, 24 drb réz és 4 drb ezüstpénzt.

7. Lonovics Albert 2 drb régi ezüst gyűrűt, 1 drb ezüst emlékpénzt, 2 drb római pénzt, 1 drb gyöngyalakú veres átfűrt követ.

8. Siklován Spiridion 3 drb rézpénzt.

9. Ferencsik Antal egy drb másfél láb magas régi kőkorsót.

10. Nagy Gábor egy a makói akasztóhalomból kiemelt régi kőkorsót.

11. Hegedűs József 2 drb régi római pénzt.

12. Patkós Ferencz 20 drb réz, 5 drb ezüstpénzt.

13. Lonovics Gyula 54 drb réz, 53 drb ezüstpénzt, 1 olvasó szemet, egy kis régi kőkorsót, 2 drb bronzkarperecset, 1 drb bronzgyűrűt és 2 drb emlékpénzt.

14. Dr. Meskó Sándor alispán egy drb régi

kulcsot, mely a kopáncsi pusztán ásás közben találtatott.

15. Czinkotszky Márton az alberti uj temetőben kiemelt 2 római urnatöredéket a csontvázakkal, 7 drb rézpénzt, 1 drb Kossuth-féle 5 frtos bankjegyet.

16. Székely János 17 drb okmányt, Bethlen Gábor kéziratait, Apafi Mihály s Boer Zsigmond leveleit.

17. Kovács Antal 22 drb réz, 7 drb ezüst- és 1 drb emlékpénzt.

18. Strausz József 1 drb régi pecsétnyomót.

19. Özv. Vaszil Ferenczné 4 drb ezüstpénzt.

Midőn a kegyes adományozóknak meleg köszönetünket nyilváníthatjuk, egyúttal ügyünk barátait társulatunk s annak múzeuma pártolására tisztelettel felkérjük.

Végül még a következőket van szerencsém előterjeszteni. A választmány határozata értelmében Szél Ákos, Kemény Mihály s csekélységgem azon megbízatásban, hogy a néha Gremper József örökösei kezén levő, eladásra szánt régészeti gyűjteményt annak tüzetes megvizsgálása után a társulat számára méltányos áron vegyük meg, április 20-án eljártunk s 150 frt mérsékelt ár mellett a gazdag gyűjteményt közgyűlésünk utólagos jóváhagyása reményében, megvettük. — Előzetesen is annyit lehet említenem, hogy a gyűjteményben minden korszak képviselve van s különösen a pénzgyűjtemény dicséri a gyűjtő fáradhatatlanságát s áldozatkészségét, levén a gyűjteményben közel 2 ezer drb

pénz, leginkább Európa s Ázsia nemzeteinek multja s jelenéből.

Rendezés alá kerülvén a megyeháza kisebb tanácsstermében elhelyezett múzeumunk, a t. közön-ség nemes tudvágya e tekintetben is rövid idő múlva kielégítésre találанд.

Alakuló közgyűlésünk óta társulatunk tagjainak száma 223-ra emelkedett. Az alapító tagoké 7-ről 11-re, a rendes tagoké 165-ről 212-re, tehát 51 új tag lépett a társulat kötelékébe. Midőn ezt örömmel jelentem, egyszersmind azon reményemet fejezem ki, hogy Csanád vármegyének lelkes polgárai — látva czéltudatos működésünket — jövőben is érdeklődni fognak társulatunk iránt s belépven annak tagjai közé, nem fognak vonakodni annak fontos ügyét lehetőleg előmozdítani.

Kérem a t. közgyűlést, méltóztassék ezen jelen-tésemet szívesen tudomásül venni.

CZINKOTSZKY MÁRTON.

PÉNZTÁRNOKI JELENTÉS.

Tekintetes közgyűlés!

Történelmi és régészeti pénztárnokká történt megválasztatásom alkalmából múlt évi augusztus hó 23-án főtisztelendő dr. Kún László úrtól egy 422 frt 8 kros takarékpénztári betéti könyvecskét vettem át, ez időtől fogva azonban befolyt:

a) alapítványokban	80 frt — kr.
b) tagsági díjakban	127 » 90 »
c) a makói iparbankból fölvétetett	<u>200 » — »</u>

s így az összes bevétel e mai napig

tesz . . . . . 407 frt 90 krt

Mely összegből:

1. az orsz. történelmi és régészeti társulatnak, társulatunk részéről alapítványi díjba elküldetett .	100 frt — kr.
2. nyomtatványokért kifizettem .	9 » 70 »
3. postaköltségekre	— » 87 »
4. Komáromi Gyulának a társulat részére megrendelt szekrény árába	90 » 10 »
5. a makói ipar és kereskedelmi bankba elhelyeztetett	<u>207 » 53 »</u>

Összesen: 408 frt 20 kr.,

mely fentebbi összegek összegegyeztetéséből 30 kr. túlkiadás mutatkozik, a mit is pénz hiányában, előlegként sajátomból, fedeztem.

Kitűnik továbbá, miszerint a

fentebb kitüntetett	422 frt 08 kr.
betétből az általam felvett	<u>200 » — »</u>
levonásával maradt betétben	222 frt 08 kr.
ehhez jött újabb betét	207 » 53 »
tőkésített kamat	<u>21 » 01 »</u>

s így a társulat összes betétje tesz 450 frt 62 krt.

Mély tisztelettel maradtam a tek. közgyűlésnek

Makón, 1890. évi május hó 4-ik napján

alázatos szolgája

BALKU GYULA,
társ. pénztárnok.

A CSANÁDMEGYEI
TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI TÁRSULAT
ALAPSZABÁLYAI.

1. §. Az egylet czíme: Csanádmegyei történelmi és régészeti társulat. Székhelye: Makó; hivatalos nyelve a magyar.

2. §. Az egylet célja. A társulat célja Csanád vármegye monographiájának megírására szolgáló adatok gyűjtése; felkutatása a megyében létező ősi, ó- és középkori régiségeknek és történelmi emlékeknek; azoknak adományozás, esetleg vétel útján való összegyűjtése, illetve az elpusztulástól megóvása; alkalmas helyeken tanulmányi ásatások eszközlése és mindezen működés eredményének egy Makón létesítendő állandó megyei régiségtárban összpontosítása s a nagy közönség használatára juttatása. Továbbá értekezletek és felolvasások által a régészet iránti érdeklődésnek a közönségben felébresztése és a régészeti s történettudományi ismeretek terjesztése.

3. §. Az egylet tagjai. Az egylet tagjai csak feddhetlen jellemű egyének lehetnek, és pedig:

alapító tagok, kik egyszermindenkorra legalább 40 frtot bocsátanak az egylet rendelkezésére;

rendes tagok, kik magukat 2 frt tagsági díj évenkénti előleges befizetésére 3 egymásután következő évre kötelezik. Ha ily rendes tag a három év leforgása után az egyletből kilépni kíván, ezt az elnökségnél írásban egy negyedévvel előbb bejelenteni

tartozik, különben továbbra is egyleti tagul tekintetik;

tiszteletbeli tagok, kiket a közgyűlés ilyenül megválaszt. Külföldi egyének azonban ily tiszteletbeli tagokul csak a magyar kir. belügyi miniszter előleges beleegyezése mellett választhatók meg.

4. §. A tagok jogai. Az egylet valamennyi tagja a közgyűléseken tanácskozási és szavazati joggal bir, jelen lehet az eszközendő ásatásoknál s az alakítandó múzeumot és kiállítást díj nélkül látogathatja.

Tiszteletbeli és alapító tagok a választmányi gyűlésekben is részt vehetnek, de csupán tanácskozási joggal.

Egyleti tisztviselek és választmányi tagokul egyedül az alapító és rendes tagok választhatók.

Megszűnik valaki egyleti tag lenni lemondás alapján a 3. §. szerint, és közgyűlési kizáró határozat alapján a 8. §. szerint.

5. §. Az egylet kormányzata. Az egylet ügyeit az igazgató-választmány vezeti, mely áll a tisztviselekből, u. m.:

- a) egyleti elnök;
- b) alelnök;
- c) titkár;
- d) ügyész;
- e) pénztáros

és 12 választmányi tagból, kik mind az évi közgyűlésben az alapító és rendes tagokból 3 évre választatnak. Az igazgató-választmánynak és tisztviseleségnek évközben bármi okból történt megfogyása a legközelebbi közgyűlésen pótoltatik.

6. §. Az egylet tisztviselőinek hatásköre.

Az elnök az egylet képviselője hatóságokkal és harmadik személyekkel szemben; ő hívja össze a köz- és választmányi gyűléseket, mindezeket elnököl, ő mondja ki a végzéseket és szavazatok egyenlősége esetén az elnök szava dönt.

A tagsági okleveleket, okmányokat ő írja alá az egyleti titkár ellenjegyzésével. Sürgős esetekben 20 frtig utalványoz az igazgató-választmány utólagos jóváhagyása mellett. Tiszti állásánál fogva kizárólag hivatva van jelen alapszabályok és az ügyrend megtartása fölött őrködni. Joga van az egyleti pénztárt bármikor egy tisztviselő vagy választmányi tag közbejöttével megvizsgálni.

Az alelnök. Az elnök minden jogai és kötelezettségei annak akadályoztatása esetén az alelnökre szállnak s azt illetik.

A titkár. A közgyűlések s választmányi ülések jegyzőkönyveit vezeti, valamint vezeti a választmány utasítása szerint az egylet összes levelezéseit, melyeket rendszerint az elnök is aláír, de csekélyebb fontosságú levélbeli értesítéseket a választmánynak teendő utólagos bejelentés mellett, saját aláírásával is eszközölhet.

Az egyleti tagok névkönyvét szerkeszti s vezeti, azt évről-évre kiigazítja s az elhunyt és kilépett tagokról jelentést tesz.

A megszerzett könyveket, okmányokat és gyűjtött régiség tárgyakat rendes lajstromokba iktatja, azokra felügyel és a gyarapodásról minden évben jelentést tesz a közgyűlésnek s ezen jelentése egy

példányát a magyar nemzeti múzeum igazgatóságához juttatja.

Az egyleti ügyész. Az elnöktől nyert meghatalmazás mellett jog és törvénykezési ügyekben képviseli az egyletet.

Az egyleti pénztáros. Kezeli az egylet bevételeit és kiadásait, az utóbbiakat mindenkor a választmány határozata, illetve elnöki utalvány mellett. A pénztár állapotáról a választmánynak ülésről ülésre jelentést tesz, évenként rendes számadást készít s azt az évi közgyűlésnek, illetve a kiküldött számvizsgáló bizottságnak előterjeszti.

7. §. Az igazgató-választmány.

Az igazgató-választmány üléseit évnegyedenként az elnök meghívására tartja; e meghívók legalább 8 nappal előbb tételnek közzé s küldetnek meg a választmányi tagoknak.

A választmányi ülések érvényes határozathozatalához az elnökon kívül legalább 5 tag jelenléte szükséges; végzéseit a választmány egyszerű szótöbbséggel hozza. Jegyzőkönyveit az elnök s két kiküldött tag hitelesíti.

A választmány hatásköréhez tartoznak az egyleti adminisztráció összes ügyei, a közgyűlési tárgysorozat előkészítése, a tiszteletbeli tagok indítványozó kijelölése, s azon tárgyak, melyek ezen alapszabályok s a közgyűlés által megállapított határokon belől fölmerültek.

A választmány kötelessége az egyleti pénztár állapotát s a számadásokat évenként megvizsgálni és végre az igazgató-választmány választja meg szükség esetén a helyettes, vagy segédtitviselőket és

ügynököket, nemkülönben felfogadja a szükségelt szolgálószemélyzetet.

8. §. Az egylet rendes és rendkívüli közgyűlései.

Szabályszerűen minden évben egy rendes közgyűlés tartatik és pedig czélszerűség szempontjából a megye köztörvényhatósági tavaszi közgyűlése idejéhez alkalmazkodva Makón.

A rendes közgyűlés tárgyai:

Az elnök évi jelentése.

A választmány által a közgyűléshez utasított ügyek.

Az évi számadás megvizsgálása s ennek folytán a pénztáros fel- vagy fel nem mentése.

Az évi költségelőirányzat megállapítása s az évi pénztári maradvány feletti határozat.

Az évi számadások megvizsgálására három egyleti tagnak kiküldése.

Az egyleti tisztviselők s választmányi tagoknak megválasztása általános szótöbbséggel, 10 tag kívánóságára, titkos szavazattal.

Vándorgyűlések rendezése.

Tiszteletbeli tagok választása a választmány javaslata alapján.

Huszonnégy órával a közgyűlés előtt írásban beterjesztett indítványok tárgyalása.

Valamely tagnak kirekesztése fölötti határozat a választmánynak indokolt előterjesztésére.

Oly indítványok, melyek az alapszabályok módosítását kívánják, legalább 10 tag által aláírva s indokolva írásban egy hónappal a közgyűlést meg-

előzőleg nyújtandók be az elnöknél; végre az egylet feloszlása s a vagyon hova fordítása fölött határozni kívánó indítványok két hóval a közgyűlés előtt nyújtandók be 10 tag által aláírva s indokolva. Az ily s az alapszabályok módosítását tárgyaló közgyűlés legalább 30 nappal előbb hirdetendő meg.

A rendes és rendkívüli közgyűlések, kivéve az alapszabályok módosítása és az egylet feloszlása ügyében összehívottak, — 15 nappal előbb hivatnak össze a megyei lapban tett felhívással és minden tagnak nevére küldött meghívóval.

A közgyűlések jegyzőkönyvét az elnök és két a gyűlésben az elnök által fölkért tag hitelesíti.

Rendkívüli közgyűlést az elnök mindig tartozik összehívni, ha azt a választmány elrendeli, vagy legalább 10 alapító avagy rendes tag írásbeli indokolt kéressel kívánja. Rendkívüli közgyűlésen csupán a meghívóban kitett tárgysorozat tárgyalható.

A tagok közötti egyleti ügyekben netalán előforduló egyenetlenségek az 1868. LIV. t.-cz. 9. cím III. fejezete szerint intéztetnek el.

Az alapszabályok módosítása s az egylet feloszlása ügyében szabályszerűen összehívott közgyűlés határozatképes, ha azon az alapító és rendes tagok felénél több volt jelen. A határozat ez esetben a jelenlevők többségének szavazata szerint mondatik ki. Ha ily közgyűlésben a rendes és alapító tagok fele meg nem jelenik, 30 napra újabb hasonló rendkívüli közgyűlés hivatik össze, a hirdetésben és személyi meghívókon világos jelzésével annak, hogy a megjelenendő tagok szótöbbséggel döntőleg fognak határozni.

Mindazon esetleg hozandó közgyűlési határozatok, melyek az alapszabályok megváltoztatását vagy az egyesület feloszlását s ez esetben vagyonának hovatartozását czélozzák, foganatosítás előtt a magyar kir. belügyminiszteriumhoz felterjesztetnek.

9. §. Mindazon esetekben, ha az egyesület az alapszabályokban meghatározott czélt és eljárást illetőleg hatáskörét meg nem tartja, a magyar kir. kormány által, a mennyiben további működésének folytatása által az állam, vagy az egyesületi tagok vagyoni érdeke veszélyeztetnének, haladéktalanul felfüggesztetik s a felfüggesztés után elrendelendő szabályos vizsgálat eredményéhez képest végleg fel is oszlattatik, vagy esetleg az alapszabályok legpontosabb megtartására különbeni feloszlás terhe alatt köteleztetik.

42,804/VII. szám.

«Látta a magyar királyi belügyminiszter.»
Budapesten, 1889. évi június hó 29-én.

A miniszter meghagyásából:

(P. H.)

Ribáry József, s. k.

miniszteri tanácsos.

A CSANÁDMEGYEI TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI TÁRSULAT TAGJAINAK NÉVSORA 1889/90-İK ÉVBEN.

I. Alapító tagok.

1. Arad-csanádi egyesült vasút-társaság . . . . . Arad 2. Apátfalva községe . . . . . Apátfalva 3. Justh Gyula . . . . . Torna 4. Kunágota község . . . . . Kunágota 5. Lonovics József . . . . . Makó 6. Makó város . . . . . Makó 7. Makói ipar- és kereskedelmi társaság . . . . . Makó 8. Nyéki Claudine és Ilona Domb-egyháza 9. Nagylaki takarékp. . . . . Nagylak 10. Purgli Lajos . . . . . Torna 11. Szöllősi Antal . . . . . Makó.	8. Dr. Borotvás Dezső . . . . . Makó 9. Bartal András . . . . . » 10. Baranyi Sándor . . . . . » 11. Bánffy Gyula . . . . . » 12. Bartholomeidesz János . . . . . » 13. Dr. Bauer Ignác . . . . . » 14. Bleyer József . . . . . Nagylak 15. Brengarten Henrik . . . . . Cs.-Palota 16. Becker János . . . . . Sajtény 17. Blaskovics Ödön . . . . . Mezöhegyes 18. Baksa Béla . . . . . » 19. Bartha József . . . . . Apácza 20. Dr. Borsody F. M.-Bánhegyes 21. Blaskovics Aladár . . . . . N.-Királyhegyes

II. Rendes tagok.

1. Asbóth Gusztáv . . . . . Battonya 2. Apró János . . . . . Földeák 3. Aradi Márton . . . . . Apátfalva 4. Antalffy János . . . . . T.-Bánhegyes 5. Dr. Asbóth Albert . . . . . Battonya 6. Breuer Gusztáv . . . . . Makó 7. Balku Gyula . . . . . »	22. Bajcsi László . . . . . Kunágota 23. Bleyer Frigyes . . . . . Battonya 24. Boros Béni . . . . . Arad 25. Berger Gyula . . . . . Földeák 26. Buja Lajos . . . . . Cs.-Palota 27. Bacsó Dezső . . . . . Dombegyháza 28. Buchwald Ödön . . . . . Budapest 29. Bánffy József . . . . . Arad 30. Cseresnyés János . . . . . Makó

31. Csala Ferenc . . . Makó
 32. Chrenka Mihály T.-Bánhegyes
 33. Czinkotszky Márton. Cs.-Alberti
 34. Chovan Viktor Ambrózfalva
 35. Csukási Mór . . . Makó
 36. Czirbusz Dániel . . . »
 37. Dr. Dózsa Sámuel . . . »
 38. Deutsch Zsigmond. Battonya
 39. Domanovszky Dániel »
 40. Dr. Domanovszky Zolt. »
 41. Doroszló Antal . . Földeák
 42. Derecskei Károly . Apátfalva
 43. Draveczki Béla . Cs.-Palota
 44. Dr. Elesánszky Béla Battonya
 45. P. Eckhardt Oszkár Makó
 46. Földessy János . . . »
 47. Fülöp Gábor . . . »
 48. Farkas János . . . »
 49. Fleischer Sám. M.-Bánhegyes
 50. Fogler Béla . . . Makó
 51. Fodor Mátyás . . . »
 52. Fleischer Gusztáv . . . »
 53. Füzesséry Kálmán . . . »
 54. Farkas Mór . . . Nagylak
 55. Friedmann Lajos . . . »
 56. Faragó János . . . Battonya
 57. Fischer Zoltán . . . »
 58. Fleischmann Manó . . . »
 59. Forster Elek Dombegyháza
 60. Faludy Károly . Kevermes
 61. Faragó János . . Kisiratos
 62. Fehér Márton . . Apátfalva
 63. Felner Jakab . Csanád-Palota
 64. Farkas Gyula . Mezöhegyes
 65. Fodor Bella Szántóné »
 66. Geller Béla . . . Makó
 67. Gyórfy Etele . . . »
 68. Gera Sándor . . . Makó
 69. Goldstein Salam. Dombegyháza
 70. Glatz Antal . . . »
 71. Gyenes Barnabás . Kunágota
 72. Gaal Ferencz . . . »
 73. Gluzek Gyula . Mezöhegyes
 74. Guttmann Mór . . Apácza
 75. Görög Pál . . . Sajtény
 76. Grósz Mór Kis-Királyhegyes
 77. Gremperger Mihály M.-Bánhegyes
 78. Horváth Illés . . . Makó
 79. Halász Antal . . . »
 80. Horváth János . . . »
 81. Halász Árpád . . . »
 82. Hutter József H.-M.-Vásárhely
 83. Hegedűs Zsigmond . . Makó
 84. Hegedűs Sándor . . . »
 85. Dr. Hoffer Lipót . . . »
 86. Hügel János . . Kisiratos
 87. Horváth Márton . . . »
 88. Dr. Hósz Mihály . Nagylak
 89. Hervay Kálmán . Battonya
 90. Hrdlicska Károly . Nagylak
 91. Jilly Károly . . . Makó
 92. Jakabffy Lajos Dombegyháza
 93. Jakabffy Vilmos . . . »
 94. Juhász György esperes Makó
 95. Juhász György tanító . . . »
 96. Jancsik István . . Nagylak
 97. Jurenák Győző . Mezöhegyes
 98. Juhász Lajos . . Budapest
 99. Kovács Jenő . . . Arad
 100. Kriván Dénes . . . Makó
 101. Kristóffy József . . . »
 102. Kiss Lajos . . . »
 103. Kocsis József . . . »

104. Kemény Mihály . . . Makó	141. Návay Géza . . . Földeák
105. Dr. Kemény Zoltán . . . »	142. Návay Kornél . . . »
106. Kristóffy Ferencz . . . »	143. Návay Imre . . . »
107. Dr. Kún László . . . »	144. Németh Sándor . . . »
108. Kozma Péter . . . »	145. Nagy Imre . . . Makó
109. Kozma Ferencz . . . »	146. Nagel Vilmos ✓. Kunágota
110. Kohn Móricz . . . Apátfalva	147. Nikl Ede. ✓. Mezőhegyes
111. Ifj. Kardos Noé . . . »	148. Oszlár Gergely . . . Battonya
112. Koller István . . . »	149. Orosz György . . . Nagylak
113. Kristóffy János . . . »	150. Pataki Aurél ✓. M.-Bánhegyes
114. Kohn Izrael . . . »	151. Pártos Izso . . . Makó
115. Ifj. Kutlik Ján. T.-Bánhegyes	152. B. Papp Mihály ✓. »
116. Koren Pál . . . Pítvaros	153. Patkós Mihály . . . »
117. Kis Antal ✓. . . Földeák	154. Popeszku Józso . . . »
118. Kövér Béla ✓. M.-Kovácsháza	155. Papp Sándor ✓. Battonya
119. Kuliffay Kálmán ✓. Tiszaroff	156. Pandó János . . . »
120. Kriszt Mihály . . . Makó	157. Perlusz Jakab . . . Apátfalva
121. Kaufmann Emanuel Sajtény	158. Perlusz Márton ✓. »
122. Kerpeli Béla . . . Mezőhegyes	159. Pittner Andor . . . Apácza
123. Lázár József . . . Makó	160. Purgly János ✓. Sofronya
124. Lonovics László . . . »	161. Papp József ✓. Cs.-Palota
125. Lukács József . . . »	162. Pálffy István. ✓. Mezőhegyes
126. Lonovics Sándor . . . »	163. Paal Sándor ✓. . . Tornyá
127. Lonovics Gyula Dombegyháza	164. Ruisz Gyula . . . Mezőhegyes
128. Br. Luzsinszky Felix Battonya	165. Ruisz Ferencz ✓. »
129. Lonovics Albert . . . Makó	166. Rónay Ernő . . . Kis-Zombor
130. Montag Lipót . . . »	167. Rónay Alajos . . . »
131. Major Miklós . . . »	168. Rosenberg Soma . . . Kevermes
132. Molnár Albert . . . »	169. Réthy Rezső K.-Királyhegyes ✓
133. Munkácsy József . . . Tornyá	170. Rác József ✓. . . Cs.-Palota
134. Major Pál . . . Sajtény	171. Rainiss János. Mezőhegyes
135. Molitorisz Ján. Ambrózfalva	172. Szél Ákos . . . Makó
136. Mogyoróssy Elek . . . Battonya	173. Szabó György . . . »
137. Mészáros Lajos . . . Apátfalva	174. Schlesinger Lipót . . . »
138. Dr. Meskó Sándor . . . Makó	175. Spitz Márk . . . »
139. Nyéki Gyuláné Dombegyháza	176. Szabó Ferencz . . . »
140. Návay Dezső . . . Földeák	177. Szondy Károly . . . »

178. Steinhardt Márk . . . Makó	196. Szentés Vidor . . . Makó
179. Dr. Steiner Simon . . . »	197. Südi István . . . B.-Csaba
180. Szécsényi Áron . Nagylak	198. Selmann József . . . Battonya
181. Schwartz Miksa . . . »	199. Temesváry Pál M.-Bánhegyes
182. Szeberényi Andor . . . »	200. Temmer Herman . . . Makó
183. Dr. Steiner Samu † . . . »	201. Ifj. Tóth János . . . Battonya
184. Sármezey János . . . Battonya	202. Török Imre . . . Makó
185. Sutyu Mannilla . . . »	203. Végh Aurél . . . Arad
186. Szerdahelyi Kálmán . . . »	204. Vásárhelyi Béla . . . »
187. Sümeghy István . . . Apátfalva	205. Br. Vasmer Ad. Dombegyháza
188. Sulinger András . . . »	206. Veisz József . . . Makó
189. Schattelesz Sámuel . . . »	207. Veisz Ignác . . . Apácza
190. Szilágyi Gyula . . . Kunágota	208. Vertán Etele . . . Battonya
191. Szlovák Gyula . . . Cs.-Alberti	209. Br. Vasmer Antal Dombegyháza
192. Singer Izrael . . . Tornya	210. Veidenfeld Lajos . . . Kunágota
193. Spilka Zsigmond Mezőhegyes	211. Venich Károly . . . Nagylak
194. Szalay János . . . Sajtény	212. Varga Imre . . . Arad
195. Simai Ede . . . Mezőkovácsháza	

TARTALOM.

I. Irodalmi rész.

	Lap
1. Csanádmegyei történelmi s régészeti társulat keletkezése. Czinkotszky Mártontól	3
2. Makó multja. Szöllösi Antaltól	11
3. Mikép jutott Csanádmegye a török uralom alá? Dr. Kará- csonyi Jánostól	30

II. Hivatalos közlemények.

1. Elnöki megnyitó beszéd, Makón 1890. május 5-én Lonovics Józseftől	51
2. Jegyzőkönyv az 1889. aug. 12-én Makón tartott közgyűlésről	55
3. Jegyzőkönyv az 1890. május 5-én Makón tartott közgyűlésről	59
4. Titkári jelentés. Czinkotszky Mártontól	63
5. Pénztárnoki jelentés. Balku Gyulától	70
6. A csanádmegyei történelmi s régészeti társulat alapszabályai	72
7. Tagok névsora	79

